

„ÚDERKA A VÝCHOVNÝ NÁSTROJ HNUZIA“ – FREWILLIGE SCHUTZSTAFFEL – DOBROVOĽNÉ OCHRANNÉ ODDIELY DEUTSCHE PARTEI¹

MICHAL SCHVARC

SCHVARC, M.: „Offence and educational tool of the movement“ – Freiwillige Schutzstaffel – Voluntary defence troops. *Vojenská história*, 1, 13, 2009, pp. 44–66, Bratislava.

The study deals with a not-properly -revealed topic of the activities of Voluntary defence troops representing a paramilitary unit of the German site in Slovakia 1938-1945. The author stems mainly from the materials of the German provenience founded out during his several stays in international archives. There is also his unforgettable fund research in the Slovak National Archive as well as various regional archives. The exploited theme is divided in to three sub-chapters. In the first, we can follow the reality of its foundation and establishment in the meantime. In the second part he focuses on the activities of some selected troops of Freiwillige Schutzstaffel – Einsatztruppe (ET). In the third one he analyses the proportion of Freiwillige Schutzstaffel in the „resolution“of the Jewish Issue in Slovakia.

Military History. Slovakia. Para-military defence troops of the German site in Slovakia. 1938 – 1945.

„Prisahám Ti, Adolf Hitler, ako vodcovi a ríšskemu kancelárovi, vernosť a statočnosť. Sľubujem, že Tebe a Tebou stanoveným nadriadeným budem oddaný až do smrti, tak mi Boh pomáhaj“.²

Tak znela prísaha príslušníka polovojenskej zložky Deutsche Partei Freiwillige Schutzstaffel (Dobrovoľné ochranné oddiely – FS) pri prijímaní do tejto formácie. Teda nie sľub vernosti štátu, na územie ktorého sa jej činnosť vzťahovala, ale najvyššej inštancii Tretej ríše, považovanú v tom čase za vodcu všetkých Nemcov bez ohľadu na štátne útvary, v ktorých jednotlivé nemecké menšiny žili. Zvlášť to platí pre podunajský priestor patriaci do bezprostrednej sféry vplyvu nacistického Nemecka. Už len samotný text prísahy potvrdzuje konflikt lojálnosti, do ktorého sa slovenskí Nemci v rokoch 1939 – 1945 ako občania nemeckej národnosti slovenského štátu dostávali. Činnosť FS znamenala z tohto pohľadu len jednu zo stránok tohto zložitého fenoménu.

1 Štúdia vznikla v rámci riešenia projektu VEGA MŠ č. 2/0052/09 *Slovenská spoločnosť a menšiny v rokoch druhej svetovej vojny: problematika spolužitia, migrácia, holokaust* a vedecko-výskumnej úlohy SNM-Múzea kultúry karpatských Nemcov *Nemecká menšina na Slovensku v rokoch 1918 – 1948*.

2 Slovenský národný archív (ďalej SNA) Bratislava, fond 125-27-1/71. Nariadenie krajského veliteľstva FS O/29-42 z 21. 10. 1942.

VZNIK, ÚLOHY A VÝVOJ FS

Dobrovoľné ochranné oddiely boli po Hlinkovej garde (HG) druhou štátom povolenou polovojenskou organizáciou. „Korene“ FS siahajú do začiatku roku 1937, keď sa počas verejných zhromaždení Karpatskonemeckej strany (KdP), faktickej filiálke Henleinovho hnutia na Slovensku, po prvýkrát objavujú ako ochrana pred politickými protivníkmi ordnari.³ Táto poriadková služba sa o rok neskôr stala základom pre formovanie *Frewilliger Schutzdienst* (FS), polovojenskej organizácie Sudetonemeckej strany, pričom vedenie tohto politického subjektu počítalo s ich organizáciou aj nemeckých enklávach na Slovensku. Najväčší stupeň organizovanosti v rámci nášho územia dosiahli tieto úradne schválené jednotky v Bratislave.⁴ Ich príslušníci spoločne s členmi nemeckých telovýchovných spolkov *Turnverein*, kontrolovaných KdP, predstavovali jadro polovojenskej formácie pod názvom *Freiwillige Schutzstaffel*, skrátene FS, ktorá sa sformovala v októbri 1938, spočiatku však bez súhlasu autonómnej slovenskej vlády.⁵ Ten prišiel až o niekoľko mesiacov neskôr.

Súčasne so vznikom paramilitantných oddielov vedenie Deutsche Partei (DP), ktorá sa pasovala do pozície jedinej oprávnenej reprezentantky Nemcov na Slovensku, formulovalo primárne úlohy a ciele tejto „partajnej“ formácie. Vzorom pre FS sa stali ríšske SA a SS, pričom ich základným poslaním mala byť postupná glajchšaltácia nemeckej menšiny v zmysle ideológie nacionálneho socializmu, poriadková služba, ochrana pri zhromaždeniach strany a štafáž pri slávnostných príležitostiach.⁶ Zjednodušene povedané mali sa zhostiť funkcie straníckej polície.⁷ FS sa mali stať „spolahlivým, obetavým a úderným blokom“, akými „hnacím motorom“ celej straníckej základne. Dobová propaganda vykresľovala ich príslušníkov ako „bojovných, na všetko odhodlaných“ jedincov, „mužov politických činov“, no predovšetkým ako Hitlerových bojovníkov.⁹ Vyjadrenia podobného druhu mali zabezpečiť do radov vznikajúcej organizácie prílev nových členov, a to najmä z radov osôb mužského pohlavia nad 20 rokov.

Nábor do FS v období autonómie komplikovala okolnosť, že DP nedisponovala súhlasom novej moci potrebným na ich budovanie. Kým Hlinkova garda mala oporu vo vládných nariadeniach č. 14 z 28. októbra a 70 z 5. decembra 1938,¹⁰ Dobrovoľné ochranné oddiely zostávali bez akéhokoľvek zákonného podkladu, tolerované benevolenciou štátnych úradov. Keďže tento právny stav viedol k špekuláciám začleniť FS ako nemeckú sekciu gardy, právny poradca vodcu DP Franza Karmasina Kurt Otto Rabl zdôrazňoval potrebu zachovania úde-

3 Národní archiv České republiky Praha (ďalej NA ČR), f. Sudetonemecká strana – dodatky, š. 1, inv. č. 4. Správa F. Karmasina o činnosti KdP za február 1937.

4 SNA, f. Krajský úrad v Bratislave 1927 – 1939 (ďalej KÚ), š. 261, 37 620/1938 prez. Záznam Prezídia Policajného riaditeľstva v Bratislave z 5. 9. 1938.

5 KOVÁČ, Dušan: *Nemecko a nemecká menšina na Slovensku (1871 – 1945)*. Bratislava : Veda, 1991, s. 137.

6 SNA, f. Národný súd (ďalej NS), Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Správa o FS z februára 1940. Pozri tiež KARMASIN, Franz: O organizovaní FS na Slovensku. In: *Hlinkova garda 1941*. Bratislava : HVHG, 1940, s. 62.

7 Archiv bezpečnostních složek (ďalej Abs) Praha, f. 135-5-6/13-20. Nedatovaná výpoveď bývalého miestneho vedúceho DP v Ružomberku E. Trautenbergera.

8 MELZER, Rudolf: *Erlebte Geschichte. Rückschau auf ein Menschenalter Karpatendeutschum. Teil 2: Von 1939 bis 1945 und wie es weiter ging*. Viedeň : Karpatendeutsche Landsmannschaft in Österreich, 1996, s. 58.

9 *Deutsche Stimmen*, 31. 12. 1938, s. 3.

10 SUŠKO, Ladislav: Hlinkova garda od svojho vzniku až po salzburské rokovania (1938 – 1940). In: *Zborník Múzea slovenského národného povstania II*. Banská Bystrica : Stredoslovenské vydavateľstvo, 1968, s. 191 – 192; KÁRPÁTY, Vojtech: Vývoj organizačnej štruktúry Hlinkovej gardy v rokoch 1938 – 1945. In: *Pamäť národa* 4/2005, s. 10.

riek.¹¹ K. Rabl, ktorý v tom čase pracoval na návrhu zákona o právnom postavení nemeckej menšiny na Slovensku, sa už neskôr, na prekvapenie, s koncipovaním právnej normy o FS vôbec nezaoberal. Neistota okolo FS sa predbežne skončila 17. januára 1939, keď ich slovenská vláda povolila.¹² Súčasne s týmto krokom získal F. Karmasin „áno“ ministerského predsedu Jozefa Tisa na uniformovanie „svojich“ jednotiek. Ich uniforma pozostávala z čiernych jazdeckých nohavíc, čižiem, hnedej košele s čiernou kravatou, rukávovej pásky so svastikou v gotickom štíte, dohodového opasku a čiernej lodičky.¹³

Hneď na druhý deň sa jedna rota FS zúčastnila spolu s HG slávnostného defilé pri príležitosti prvého zasadnutia Snemu Slovenskej krajiny. Podľa správ nemeckých účastníkov slávnosti prítomnosť ich príslušníkov vyvolala medzi zástupcami ústrednej vlády nemilé prekvapenie, v prípade ministra národnej obrany Jana Syrového až znepokojenie.¹⁴ Vedenie DP sa tým nijak nezaťažovalo, táto epizódka skôr naopak povzbudzovala jeho členov v úsilí rozbiť „nenávidený československý štát“ v zmysle Hitlerovho plánu. Podľa Karmasinovho neskoršieho nadneseného vyjadrenia boli FS vo vrcholnej fáze procesu likvidácie pomníchovskej ČSR „tvrdým kameňom, ktorý nedokázal zničiť ani benešovský režim“.¹⁵ Keby sa však československé úrady nebáli pre reakciu Nemecka razantne zakročiť, nemal by „volksgruppenführer“ v nasledujúcich rokoch možnosť stavať svojich „hnedých bojovníkov“ do pozície „hrdinov 14. marca“.

Nedoriešený status FS počas posledných mesiacov roku 1938 nebránil F. Karmasinovi v ich organizovaní. Ich príslušníci boli aktívni najmä v hektickom období pred a krátko po Viedenskej arbitráži. Zväčša bez vedomia úradov¹⁶ zabezpečovali ochranu nemeckých obcí na maďarsko-slovenskej hranici v oblasti Žitného ostrova,¹⁷ po 2. novembri zas v Gelnickom okrese pri Medzeve a Štóse,¹⁸ kde sa väčšina tamojšieho nemeckého obyvateľstva hlasne dožadovala pripojenia k Maďarsku. Keď sa situácia na južnom Spiši vyostrovala a počas Karmasinovej prítomnosti v Nižnom Medzeve došlo v polovici decembra k nepokojom, žiadal šéf Nemeckej strany J. Tisa, aby FS dostali právo nosiť zbraň.¹⁹ Predseda slovenskej autonómnej vlády však vzhľadom na nejasnosti okolo úderiek DP a tiež z obavy, že by tento precedens mohol viesť k rovnakej požiadavke Hlinkovej gardy, s tým pravdepodobne nesúhlasil. Rozhodnutie vlády zo 17. januára 1939 podnietilo ďalšiu činnosť FS. Od tohto mo-

11 SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Rablova správa z 31. 10. 1938.

12 KOVÁČ, D: *Nemecko a nemecká menšina...*, ref. 5, s. 144. 26. 1. 1939 dal J. Tiso na požiadanie J. Esterházyho ústny súhlas k organizovaniu Maďarskej gardy na Slovensku, ktorú však napokon slovenské orgány nepovolili. (HETÉNYI, Martin: *Maďarská menšina v Slovenskej republike v rokoch 1939 – 1945. Vzťahy mocensko-represívneho aparátu a maďarskej menšiny*. Dizertačná práca. Nitra : UKF, FF, 2005, s. 22.)

13 *Grenzbote*, 17. 1. 1939, s. 2.

14 Politisches Archiv des Auswärtigen Amtes Berlin (ďalej PA AA), R 103 778, 442 375 – 379. Správa bratislavského konzula E. von Druffela Zahraničnému úradu (ďalej AA) z 26. 1. 1939. Institut für die Zeitgeschichte Mníchov (ďalej IfZ), MA 650/3, 9 394 911 – 913. Karbusova nedatovaná správa.

15 *Deutsche Stimmen*, 29. 7. 1944, s. 5.

16 SNA, f. KÚ, š. 307, 1058/39 prez. Hlásenie okresného náčelníka v Šamoríne z 5. 11. 1938 a hlásenie okresného náčelníka v Gelnici z 8. 11. 1938. Pritom predseda autonómnej vlády J. Tiso 5. novembra 1938 v predpokladnejších hodinách nariadil, že „ordneri môžu tvoriť pomocné zbory len s vedomím a so zvláštnym súhlasom okresných náčelníkov, potažne prednostov štátnych policajných úradov, a to len v tých prípadoch, keď to menovaní úradní činitelia uznajú za vhodné a potrebné“. SNA, f. KÚ, š. 302, 307/1939 prez. Záznam K. Klinovského z 5. 11. 1938.

17 SNA, f. 125-4-1/15-16. Správa veliteľa FS W. Donatha z 31. 3. 1940.

18 SNA, f. KÚ, š. 307, 9525/1938 prez. Správa okresného náčelníka v Kežmarku z 15. 11. 1938.

19 The United States National Archives and Records Administrations, Washington DC (ďalej NARA), Records of the Reich Leader of the SS and Chief of the German Police (ďalej T-175), Record Group 242, roll 541. Záznam viedenskej SD zo 14. 12. 1938.

mentu mohol začať ničím nerušený nábor do organizácie. Muži, ktorí sa do formácie prihlásili v predchádzajúcom roku, začali byť od februára 1939 prijímaní na spôsob vojenských odvodov.²⁰ Na tomto mieste je potrebné uviesť, že prevažnú časť velitelských kádrov FS tvorili sudetskí Nemci.

Krajinský veliteľ, blízky Karmasinov spolupracovník Walter Donath, kládol dôraz na výcvik mužstva, zvlášť velitelských kádrov, dôstojníkov a poddôstojníkov. Vo februári 1939 sa uskutočnili tri kurzy, z toho jeden pre budúcich veliteľov v ríšskej župe Sudety v Chomutove.²¹ Veľká pozornosť sa venovala aj budovaniu organizačnej štruktúry. Vo viacerých národnostne zmiešaných oblastiach sa nižšie články štátnej správy pozerali na vzrast FS s nevôľou a žiadali venovať väčšiu pozornosť Hlinkovej garde. Príkladom toho je naliehanie okresného náčelníka v Kremnici, „aby HG bola po stránke výstupu, výchovy a disciplíny – prvotriedna, ináč sa ľahko dostane FS do prevahy i so svojimi nežiaducími následkami“.²² Vzostupu úderiek Deutsche Partei nestálo v ceste prakticky nič. Nielenže boli lepšie organizované ako polovojenská zložka ľudovej strany, ale rôznymi, zväčša tajnými kanálmi z Nemecka dochádzalo k ich vyzbrojovaniu. V marci 1939 mohlo krajinské veliteľstvo FS hlásiť, že budovanie organizácie napreduje, že je územne rozčlenená do troch úderných práporov o celkovej sile 4 604 mužov.²³

Práve marcové udalosti roku 1939 stvorili legendu o „zaťažkávacej skúške“, ktorými FS prešli. Túto skutočnosť vyzdvihovala propaganda Nemeckej strany neskôr pri každej významnejšej udalosti, aby takto dokumentovala svoj podiel pri rozbíjaní ČSR a zrode slovenského štátu, hoci jej vedenie v týchto dňoch robilo všetko preto, aby dosiahlo vytúžený „anšlus“. Nepremyslená akcia českých ministrov ústrednej česko-slovenskej vlády na Slovensku v podobe vojensko-policajného zásahu 9. marca ponúkla Berlínu vhodnú zámienku ako vyriešiť problém č. 1 vtedajšej nacistickej zahraničnej politiky, t. j. zasadiť definitívny úder pomníchovskej republiky. Nemecké orgány, najmä spravodajská služba Sicherheitsdienst, (SD) už dlhšie podporovali slovenský separatizmus, pričom odozvu nachádzali najmä medzi radikálmi.

F. Karmasin, ktorý už od konca októbra 1938 úzko spolupracoval s dôstojníkmi zahraničnej špionáže SD (SD-Ausland), mal plniť so svojimi mužmi úlohu katalyzátora inscenovanej „slovenskej revolúcie“. Keď zistil, že opatrenia česko-slovenských, resp. slovenských úradov sa jeho FS príliš netýkajú, chopil sa v Bratislave iniciatívy a jeho uniformované oddiely sa stali takmer neohrozenými pánmi bratislavských ulíc. FS obsadili železničnú stanicu, poštu, kontrolovali prístupové cesty do mesta. V čase vrcholiaceho napätia 11. marca 1939 obsadilo 50 ozbrojencov FS vládnu budovu. Väčšinou neozbrojení gardisti sa len trpne prizerali.²⁴ Do ústredia DP v budove Kotvy na Vajanského nábreží prúdili dodávky zbraní z protifašlého petržalského brehu Dunaja.²⁵ Hoci sa slovenské bezpečnostné orgány usilovali zhabať zbrane, narazili na odpor FS.²⁶ Polícia radšej ustúpila, keďže nechcela eskalovať už aj

20 *Grenzbote*, 8. 2. 1939, s. 5.

21 SNA, f. 125-4-1/15-16. Správa veliteľa FS W. Donatha z 31. 3. 1940.

22 SNA, f. 209-837-3. Hlásenie kremnického okresného náčelníka z 28. 2. 1939. Za poskytnutie dokumentu ďakujem Petrovi Sokolovičovi.

23 SNA, f. 125-49-6/107. Nedatovaný záznam o organizácii FS.

24 SNA, f. 116-51-1/81-82. Prípís Štátneho sekretariátu pre záležitosti nemeckej menšiny ministromi financií M. Pružinskému z 9. 6. 1942.

25 LIPTÁK, Lubomír: *Franz Karmasin opäť na scéne*. Bratislava : Vydavateľstvo politickej literatúry, 1962, s. 15. KOVÁČ, D: *Nemecko a nemecká menšina...*, ref. 5, s. 148-149.

26 SNA, f. Vládny delegát slovenskej vlády pri MZV 1939 – 1939 (ďalej VD MZV), š. 1. Záznam Dr. Formánka

tak dosť napätú situáciu. Časť zbraní sa dostala aj do rúk HG. O niekoľko mesiacov neskôr malo Ministerstvo národnej obrany problémy, aby niektoré jednotky FS mohlo vôbec odzbrojiť.²⁷ Budova Kotvy poskytla dočasný „azyl“ pre radikálov, ktorým sa podarilo vyhnúť zatknutiu. Tu sa tlačili letáky vyzývajúce k samostatnosti. FS ich následne rozširovali po uliciach.²⁸ Úderky DP mali okrem toho za úlohu udržiavať v meste „revolučnú náladu“. Boli si vedomí toho, ako sa F. Karmasin na tlačovej besede 12. marca vyjadril, že sa im nemôže nič stať, a ak aj hrozilo nebezpečenstvo, vedeli, že sa môžu o pomoc obrátiť na najvyššiu autoritu – „führera“.²⁹ Keď však o dva dni neskôr došlo na poludnie 14. marca k vyhláseniu samostatného štátu, nádeje na „anšlus“ opäť padli. Frustrované vedenie DP vydalo FS údajne rozkaz vyvolávať v nemeckých, resp. zmiešaných oblastiach nepokoje, aby sa takým spôsobom vytvoril *fait accompli* na vpochodovanie Wehrmachtu na Slovensko.³⁰ Viaceré miestne oddiely FS odmietli tento viac-menej nezmyselný rozkaz vykonať. Karmasinova skupina sa s novou mocensko-politickou konšteláciou zmierovala len veľmi ťažko. Myšlienky „anšlusu“ sa nechcela úplne vzdať.

FS sa počas týchto dní prejavovali aj v niektorých mestách na vidieku. Svoje odhodlanie spolu s gardou demonštrovali sprievodom cez Poprad, v Nemeckom Pravne zase vybili okenné tabule na tamojšej četníckej stanici. Ináč vládol v okresoch s podielom nemeckého obyvateľstva relatívny pokoj.³¹

Vznik slovenského štátu pod „ochranou“ nacistického Nemecka priniesol súčasne nejasnosti okolo ďalšej činnosti Dobrovoľných ochranných oddielov. Nebolo jasné, či sa podobne ako v Protektoráte Čechy a Morava nezačnú aj v rámci nemeckých enkláv utvárať ríšsko-nemecké formácie.³² To však na druhej strane nebránilo, aby ich jednotky neboli nasadené počas maďarsko-slovenského konfliktu na východe krajiny koncom marca 1939, a to ako zábezpeka hraníc pri „problémových“ obciach Medzev a Štós.³³ Keďže Berlín doposiaľ neudelil súhlas na vytváranie SS, SA, NSKK (Nationalsozialistisches Kraftfahrerkorps) a NSFK (Nationalsozialistisches Fliegerkorps), čo v novembri 1939 napokon potvrdil aj výnos Hitlerovho zástupcu Rudolfa Heßa,³⁴ dostal F. Karmasin na ďalšie kreovanie svojich úderiek „zeleňú“. FS sa mali stať elitou strany, z ktorej mali v budúcnosti vziť všetci stranícki hodnosťári.³⁵ V praxi to znamenalo, že každý funkcionár mal ako čakateľ (FS-Anwärter) nastúpiť na štvormesačný výcvik, ktorý pozostával z fyzickej prípravy, zo svetonázorového školenia

z 11. 3. 1939. Nemecké znenie dokumentu publikoval KRÁL, Václav (ed.). *Das Abkommen von München 1938*. Praha : Academia, 1968, dokument 311, s. 352-353.

27 Vojenský historický archív Bratislava (ďalej VHA), f. Krajinské vojenské veliteľstvo (ďalej KVV) Bratislava, 11-46-73. Poznatzky pri odovzdávaní zbraní HG a FS.

28 KOVÁČ, D.: *Nemecko a nemecká menšina...*, ref. 5, s. 149.

29 PA AA, R 29 771, 76 433 – 435. Telegram budapeštianskeho vyslanca E. von Erdmannsdorffa AA 13. 3. 1939. Tiež *Grenzbote* z 12. 3. 1939 a *Deutsche Stimmen* z 18. 3. 1939.

30 Štátny archív v Nitre (ďalej ŠA Nitra), pobočka Prievidza, f. Okresný úrad v Prievidzi 1923 – 1945 (ďalej OÚ Prievidza), 60/1940 prez. Hlásenie OÚ v Prievidzi Župnému úradu v Nitre z 30. 1. 1940. IfZ, MA 1323, 9 399 088 – 092. Goldbachova správa z 25. 1. 1940. Pozri tiež HUBENÁK, Ladislav (ed.): *Riešenie židovskej otázky na Slovensku (1939 – 1945). Dokumenty*. Časť 1. Bratislava : SNM-Múzeum židovskej kultúry, 1994, dokument 15, s. 39.

31 SNA, f. KÚ, š. 300, 18746/1939 prez. Hlásenia okresných náčelníkov z 10. – 14. 3. 1939.

32 SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Správa o FS z februára 1940.

33 SNA, f. 125-4-1/15-16. Správa veliteľa FS W. Donatha z 31. 3. 1940. *Deutsche Stimmen*, 2. 6. 1944, s. 6.

34 MELZER, Rudolf: *Erlebte Geschichte*, ref. 8, s. 59.

35 BROSZAT, Martin. Heranziehung von slowakischen Staatsbürgern deutscher Volkszugehörigkeit zum Dienst in der Waffen-SS. In *Gutachten des Instituts für Zeitgeschichte*. Mnichov : IfZ, 1958, s. 413. Tiež KOVÁČ, D.: *Nemecko a nemecká menšina...*, ref. 5, s. 158.

a výcviku v teréne.³⁶ Výcvik mali ukončiť záverečnou skúškou, čím sa stávali plnohodnotnými príslušníkmi formácie na dobu piatich rokov.³⁷

Nové podmienky okrem iného sprísňovali aj nábor eventuálnych kandidátov. Adept na členstvo v FS nielenže musel spĺňať rasové kritériá (bez židovského predka až po tretiu generáciu),³⁸ ale musel rovnako zavrieť 18. rok života a mať na službu v organizácii aj zodpovedajúce fyzické predpoklady. Najvyššia tolerovaná veková hranica bola 50 rokov. V tomto prípade však uchádzajúca sa osoba musela byť v dobrej telesnej kondícii. Rezervoárom nových síl sa v budúcnosti mala stať Deutsche Jugend (DJ). Naverbovaný muž nemeckej národnosti sa najprv stal žiadateľom, po dôkladnej lekárskej prehliadke, ktorá konštatovala schopnosť, bol preradený do kategórie uchádzača. Po šesťmesačnej lehote, spojenej so základným výcvikom, sa celá procedúra prijímania končila zložením hore uvedenej prísahy (dátum prísahy býval 9. november, teda „výročie“ nepodareného Hitlerovho puču v Mníchove v roku 1923). Po tomto slávnostnom akte sa dotčný stal definitívnym členom FS. Termínmi ďalšieho povyšovania boli 30. január (deň „uchopenia moci“), 20. apríl (deň „vodcových“ narodenín) a už spomenutý 9. november. Dosiahnutie jednotlivých poddostojníckych, resp. dôstojníckych hodností limitoval vek adeptov.³⁹ Celý výcvik, postavený na tvrdom drile a „*pestovaní kamarátskeho ducha*“⁴⁰, ako aj politická výchova, boli zamerané na to, aby sa FS-man stal vojacom, bezduchým vykonávateľom rozkazov svojho nadriadeného.

Čo vlastne tvorilo praktickú náplň činnosti príslušníka FS? Prvý týždeň v mesiaci mal služobné voľno, nedeľa bola vyhradená školeniu veliteľov rôt. Druhý týždeň pozostával z výcviku mužstva a fyzickej prípravy, a to dvakrát v týždni. Tretí týždeň absolvoval službu (dvakrát) v rámci čaty a štvrtý týždeň v rámci roty.⁴¹ Každý príslušník mal nárok len na jednu voľnú nedeľu v mesiaci. Ťažisko výcviku sa teda koncentrovalo na fyzickú prípravu, výcvik a orientáciu v teréne a na politickú výchovu, ktorá sa viac-menej obmedzovala na čítanie „biblie“ nacistického hnutia Hitlerovho *Mein Kampf*. FS-man mal ísť odriekaním radosť súkromného života ostatným súkmeňovcom príkladom, bol stelesnením ducha bojujúceho „*za istejšiu a lepšiu budúcnosť nášho potomstva, za Nemecko a jeho vodcu*“.⁴² V prípade potreby mal nasadiť aj vlastný život.

Odhodlanosť FS mali na sklonku leta roku 1939 preveriť prípravy nemeckej armády na vojnu proti Poľsku. Keďže Slovensko malo slúžiť ako jeden z nástupných priestorov Wehrmachtu v budúcom ozbrojenom konflikte, Deutsche Partei, najmä jej Dobrovoľné ochranné oddiely nemali zostať bokom. Medzitým sa vyriešila aj otázka vojenskej služby slovenských Nemcov, ktorí boli na základe vládneho nariadenia česko-slovenskej vlády z 24. februára 1939, oslobodení od tejto povinnosti. Slovenská vláda nielenže zrušila toto nariadenie, ale v rokovaníach s ríšskymi diplomatickými a vojenskými partnermi prisľúbila, že v rámci armády vytvorí priestor na formovanie autonómnych nemeckých jednotiek s veliacim jazy-

36 SNA, f. 125-1-4. Smernica Hlavného organizačného úradu DP O-12/39 zo 6. 6. 1939.

37 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 994, 9 414 431 – 435. Správa o nemeckej menšine z 12. 6. 1939.

38 LIPTÁK, L.: *Franz Karmasin*..., ref. 25, s. 24.

39 SNA, f. 116-5-2/18-26. Organizácia a členenie FS. SNA, f. 125-26-9/64-73. Vestník nariadení Krajinského veliteľstva FS č. 1/1940.

40 HAIBER, Helmut et al. (eds): *Akten der Partei-Kanzlei der NSDAP*. Teil 1, Band 2. Mikrofiš 262, 207 00327 – 00330. Správa z národnostno-politického zasadnutia AA z 29. 9. – 1. 10. 1941.

41 SNA, f. 125-26-9/44-45. Vestník nariadení krajinského veliteľstva FS č. 7, 8/1940.

42 Štátny archív v Banskej Bystrici (ďalej ŠA Banská Bystrica), f. Okresný ľudový súd v Banskej Bystrici 1945 – 1947 (ďalej OLS Banská Bystrica), T ľud 235/1946 – G. Rosenberg. Nariadenie veliteľstva čaty FS vo Zvolene z 12. 12. 1939.

kom nemčinou.⁴³ Základom nemeckého pluku sa mali stať príslušníci FS. Deutsche Partei vôbec, azda v nádeji na skorý „anšlus“, vychádzala v ústrety všetkým požiadavkám Wehrmachtu, predovšetkým na lokálnej úrovni.⁴⁴ Samotné vedenie strany úzko spolupracovalo s nemeckou vojenskou špionážou – Abwehrom.⁴⁵ Preto keď začiatkom augusta 1939 začal Abwehr organizovať spravodajské siete, ponúkol F. Karmasin ríšskym Nemcom služby „svojich“ FS. Zakrátko vznikol „pracovný štáb Spiš“, ktorému so súhlasom MNO⁴⁶ vypo-máhali tunajšie jednotky FS a HG, spočiatku ako hliadky na dôležitých cestných komunikáciách. V priebehu augusta započali ríšski inštruktori s výcvikom mužstva nemeckej národnosti, zbrane pritom pochádzali z vojenskej strelnice v Malackách, ležiacej vtedy v tzv. *ochrannej zóne*.⁴⁷ Tým sa vlastne položili základy približne tisícčlenného „pohraničného strážneho práporu Spiš“ (Grenzwachregiment Zips).

Deutsche Partei sa dala plne do služieb nemeckej vojenskej komisie (Deutsche Militärkommission – DMK) v Bratislave. FS sa zapájali aj do čoraz tvrdšej propagandistickej vojny, pričom podľa slov svojho veliteľa W. Donatha mali energicky „zakročovať proti šíriacim sa klamstvám a lživej propagande“.⁴⁸ K tvoriacemu sa „pohraničnému štábu Spiš“ bolo odvelených 400 dôstojníkov a poddôstojníkov SA zo Sudet.⁴⁹ Zloženie, výzbroj a aj samotné uniformovanie bolo vsutku rôznorodé, ba až bizarné.⁵⁰ Príslušníkov FS nemecká vojenská komisia nenasadzovala len na strážnu službu, ale zrejme na jej pokyn sa zúčastnili aj výtržnosti pred bytom poľského chargé d'affaires v noci z 22. na 23. augusta 1939.⁵¹

Ako sa blížil termín spustenia bojových operácií (pôvodný deň „D“ bol stanovený na 26. augusta), mobilizovala sa aj DP. Do miest koncentrácie nemeckých jednotiek vyslala svojich mimoriadnych splnomocnencov so sídlami v Nemeckom Pravne, v Kežmarku a Žiline. Ich úlohou bolo v prípade potreby nadviazať styky s armádnymi a štátnymi orgánmi.⁵² Aktivizoval sa aj „pohraničný prápor Spiš“. Nemeckí vojenský experti uvažovali spočiatku o tom, že prápor využijú v podmienkach partizánskej vojny. Nedostatočný výcvik mužstva ich však od tohto zámeru odradil.⁵³ Preto sa rozhodli o jeho využití na strážne, a najmä spravodajské účely. Už krátko po ukončení základného výcviku 24. augusta jeden z oddielov práporu prevzal zabezpečenie letiska v Spišskej Novej Vsi.⁵⁴ Prápor bol rozdelený na päť menších jednotiek s vymedzenou územnou pôsobnosťou. Väčšina mužstva dostala zbrane až koncom augusta.⁵⁵ Mimoriadne aktívne si počínala skupina FS v Žiline pod velením tamojšie-

43 SCHVARC, Michal: Správa Franza Karmasina pre Volksdeutsche Mittelstelle o jeho pobyte na východnom fronte v dňoch 1. – 14. júla 1941. In: *Vojenská história* 4/2005, s. 102-103.

44 IfZ, MA 650/3, 9 394 741 – 751. Chlanova správa o situácii na Slovensku počas augusta 1939 z 1. 9. 1939.

45 IfZ, MA 650/6, 9 394 731 – 734. Nedatovaná správa viedenskej SD o situácii na Slovensku v auguste 1939.

46 ŠA Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica, f. Okresný úrad v Banskej Bystrici 1923 – 1945 (ďalej OÚ Banská Bystrica), š. 118, 1848/1939 prez.

47 Abs Praha, f. 52-53-3/99-110. Zápisnica o výpovedi bývalého dôstojníka Abwehru H. G. Dehmela z 21. 9. 1946.

48 *Grenzbote*, 11. 8. 1939, s. 5.

49 IfZ, ED 63 – Dr. Robert Nowak. Správa o činnosti „Pracovného štábu Spiš“ od 18. 8. do 15. 9. 1939.

50 MELZER, Rudolf: *Erlebte Geschichte*, ref. 8, s. 47.

51 SUŠKO, Ladislav: *Formy ovládania Slovenska nacizmom 1939 – 1945*. Habilitačná práca. Bratislava 1976, s. 184. BAKA, Igor: *Slovenská republika a nacistická agresia proti Poľsku*. Bratislava: VHÚ, 2006, s. 58.

52 Abs Praha, f. 135-2-5/75-76. Nedatovaná správa bližšie nešpecifikovanej úradovne DP pravdepodobne z 24. 8. 1939.

53 IfZ, ED 63 – Dr. Robert Nowak. Správa o činnosti „Pracovného štábu Spiš“ od 18. 8. do 15. 9. 1939.

54 Bundesarchiv-Militärarchiv Freiburg (ďalej BA-MA), f. RH 31-4/V2. Záznam generála F. Barckhausena z 24. 8. 1939.

55 IfZ, ED 63 – Dr. Robert Nowak. Správa o činnosti „Pracovného štábu Spiš“ od 18. 8. do 15. 9. 1939. Bývalý

ho splnomocnenca DP Ferdinanda Kluga, ktorá spoločne, v zmysle inštrukcií Nemeckého armádneho veliteľstva 14, pod velením príslušníkov Abwehru a s oddielom HG 26. augusta (k jednotke sa nedostal včas rozkaz o posune termínu útoku) začala operáciu s cieľom obsadiť železničný tunel v Jablunkovskom priesmyku. K ďalšiemu incidentu došlo aj na východe pri Medzilaborciach.⁵⁶ Základom činnosti však naďalej zostávalo stráženie ciest a železničných tratí, ku ktorým pribudlo ešte spravodajstvo.

Paralelne s rozvinutím vojenských operácií sa vynárala otázka ďalšej subordinácie FS. Keďže branci nemeckej národnosti mali rukovať do slovenskej armády, minister obrany Ferdinand Čatloš sa s veliteľom DMK generálporučikom Franzom Barckhausenom snažil docieľiť dohodu, na základe ktorej mali jednotky FS, ale i HG, podliehať jeho veleniu.⁵⁷ K tomu došlo až v polovici septembra 1939. Na rozkaz Vrchného veliteľstva Wehrmachtu (OW) bol „pohraničný strážny prápor Spiš“ rozpustený a pod slovenským velením sa začal formovať prápor I/35, ktorý pozostával práve z príslušníkov Dobrovoľných ochranných oddielov.⁵⁸ Ten sa stal jadrom budúceho „nemeckého pluku“ v rámci slovenskej armády. Dovtedy FS zostali podriadené F. Barckhausenovi. Na starosti mali spravodajstvo pre Abwehr a zaistovanie komunikácií. Jedna zo skupín sa zúčastnila akcie v Trinci, počas ktorej obsadila tamojšie železiarne,⁵⁹ a následného prečesávania okolitých lesov.⁶⁰ Ďalší oddiel zas obsadil niekoľko ubytovní poľského turistického klubu v moravskom Sliezsku.⁶¹ Aktivity podobného druhu umožnili zrod ďalšieho mýtu o „nehynúcich zásluhách FS pri obrane vlasti“ a „vysokom vedomí povinnosti“ ich príslušníkov. Propaganda Deutsche Partei z toho dokázala vytŕkať politický kapitál niekoľko rokov.

Radikalizovanie a militarizácia verejného života počas vojny s Poľskom otvárali priestor ambíciám HG a FS. Oddiely FS sa nezúčastňovali len „obranu vlasti“, ale činné boli aj na „vnútornom fronte“. Na základe ich udaní pozatýkala nemecká vojenská polícia niekdajších Karmasinových odporcov, najmä predákov Zipser Deutsche Partei, ktorí skončili ako „politicky nespoľahlivé osoby“ v zaistovacej väzbe v ilavskej trestnici.⁶² Kremnické FS sa nie veľmi úspešne podieľali na utlmení rebélie mužstva tamojšej vojenskej posádky.⁶³ V zázemí, presnejšie povedané vo väčšinových nemeckých obciach, boli poverené dohľadom nad dodržiavaním verejného poriadku a organizáciou tzv. susedskej výpomoci.⁶⁴ Túto službu vykonávali skôr staršie ročníky, keďže mladšie narukovali buď do slovenskej armády alebo vstúpili dobrovoľne do „pohraničného práporu Spiš“.

dôstojník Abwehru Hans Georg Dehmel uviedol, že prápor sa delil na tri menšie podskupiny. Abs Praha, f. 52-53-3/99-110. Zápisnica o výpovedi bývalého dôstojníka Abwehru H. G. Dehmela z 21. 9. 1946.

56 BAKA, I.: *Slovenská republika...*, ref. 51, s. 43. SUŠKO, L.: *Formy ovládania...*, ref. 51, s. 184.

57 IfŽ, MA 695, 001 028. Denník DMK na Slovensku, záznam z 31. 8. 1939. Na podriadenie FS slovenskej armáde naliehal aj veliteľ HG Alexander Mach. (SNA, f. NS, Tn ľud 8/1946 – A. Mach, mikrofilm II. A 898. Machov záznam z 1. 9. 1939, 17.30.)

58 IfŽ, ED 63 – Dr. Robert Nowak. Správa o činnosti „Pracovného štábu Spiš“ od 18. 8. do 15. 9. 1939. VHA, f. Bernolák, š. 2. Rozkaz pre presun práporu I/35, 14. 9. 1939; Organizácia peších plukov, 15. 9. 1939; Bernolák, š. 6. Tabuľka nového uskupenia a podriadenosti útvarov zbraní (Jánošíkovi) dňom 15. 9. 1939. Za poskytnutie dokumentov ďakujem Zoltánovi Katrebovi. Pozri tiež BAKA, I.: *Slovenská republika...*, ref. 51, s. 80.

59 LIPTÁK, L.: *Franz Karmasin...*, ref. 51, s. 22.

60 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 979, 9 398 310. Klugova správa z 9. 9. 1939.

61 NARA, T-175, roll 525, 9 395 293. Klugova správa zo 7. 9. 1939.

62 Štátny archív v Bytči (ďalej ŠA Bytča), f. Tatranská župa 1940 – 1945 (ďalej TŽ), š. 6, 1207/1940 prez. Štátny archív v Levoči (ďalej ŠA Levoča), f. Okresný ľudový súd v Levoči 1945 – 1947, T ľud 291/1947 – G. Klein. Výpoveď E. Vargu z 15. 9. 1947.

63 BAKA, I.: *Slovenská republika...*, ref. 51, s. 83.

64 SNA, f. NS, Tn ľud 13/1946 – O. Kubala, mikrofilm II. A 923. Správa A. E. Oldofredioho z 15. 9. 1939.

Ďalšie úlohy FS vymedzilo vládne nariadenie č. 240 z 27. septembra 1939, ktoré už začiatkom mesiaca avizoval denník *Grenzbote* s komentárom, že FS budú už čoskoro „uznané rovnako ako HG za vojenskú formáciu s mimoriadnymi politickými úlohami“.⁶⁵ Po roku existencie sa tým ich činnosť *ex post* právne legalizovala. Z 11 paragrafov nariadenia boli najdôležitejšie ustanovenia § 2. Ten definoval FS ako „polovojensky organizovaný zbor“ Deutsche Partei, pričom hlavné úlohy FS pozostávali z organizačného zabezpečenia vlasteneckej a brannej výchovy, zo sledovania záujmov nemeckej národnej skupiny podľa platných zákonov a noriem, zo spolupráce so štátnymi orgánmi pri obrane štátu a udržiavaní verejného poriadku. Blížšie však nešpecifikovala súčinnosť so štátnou mocou pri vykonávaní uvedených úloh, čo v praxi často viedlo k svojvoľnej interpretácii. Podľa nariadenia bol najvyšším veliteľom formácie prezident republiky, ktorý mal právomoc menovať hlavného veliteľa FS. Nariadenie tiež povoľovalo nosenie uniformy a vznik zvláštnych jednotiek – tzv. Einsatztruppen. Aj táto právna norma zavádzala povinné členstvo v úderkách vo veku 6 – 60 rokov,⁶⁶ ale neuvádzala to explicitne a odvolávala na § 1 vládneho nariadenia o HG 220 z 5. septembra 1939. Vedenie DP bolo s udelenými kompetenciami nadmieru spokojné. Znamenali nielen formálnu rovnosť s HG, ale mohlo FS použiť aj ako nástroj nátlaku či perzekúcie nielen proti „nepriateľom“ štátu, ale aj voči ináč zmyšľajúcim Nemcom.

Podobne ako v prípade HG došlo už v decembri 1939 k vydaniu ďalšej právnej normy, ktorá predošlé nariadenie rušila a upravila neprecizované kompetencie uniformovanej zložky Deutsche Partei. Pripravované zákony o oboch polovojenských organizáciách, najmä však o FS, narazili na tvrdý Karmasinov odpor. V sťažnosti adresovanej predsedníctvu vlády argumentoval tým, že *Štátny sekretariát pre záležitosti nemeckej národnostnej skupiny* ako sprostredkovateľská inštitúcia medzi nemeckou komunitou a štátnou mocou nedostal v zmysle vyhlášky vlády o štátnom sekretariáte včas znenie návrhu zákona,⁶⁷ čo vnímal ako okliešťovanie práv ním vedenej menšiny. „Volksgruppenführer“ zároveň intervenoval aj na nemeckom vyslanectve,⁶⁸ čo situáciu príliš nezmenilo. Vládne nariadenie s mocou zákona č. 311 z 21. decembra 1939 úlohy FS podstatným spôsobom modifikovalo, resp. výrazne obmedzilo ich zasahovanie do kompetencií štátno-bezpečnostného aparátu. V porovnaní s predošlým nariadením sa zúžila právomoc prezidenta republiky. Ten už nefiguroval ako najvyšší veliteľ, a krajiniského veliteľa FS mohol menovať „na návrh vodcu národnostnej skupiny“.⁶⁹ Ustanovenie o Einsatztruppen zostalo zachované.

Vedenie DP vnímalo nariadenie v zmysle § 44 ústavy ako prechodné a v spolupráci s velebným gardy mali byť vypracované návrhy zákonov o HG, FS a tiež o brannej výchove.⁷⁰ Usilovalo sa dosiahnuť hlavne precizovanie plnenia policajno-bezpečnostných úloh a získať právomoci vykonávať v nevyhnutných prípadoch funkciu exekutívneho orgánu.⁷¹ To ale štátna moc nechcela pripustiť. FS bez súhlasu ministerstva vnútra, resp. jeho podriadených orgánov, nemalo oprávnenie „akýmkoľvek spôsobom zasahovať, alebo robiť opatrenia, ktoré sa

65 *Grenzbote*, 2. 9. 1939, s. 8.

66 LIPTÁK, L. *Franz Karmasin...*, s. 21; KOVÁČ, D. *Nemecko a nemecká menšina...*, ref. 5, s. 162. Vládne nariadenie č. 240/1939 Sl. z. o Freiwillige Schutzstaffel a Deutsche Jugend

67 SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Hermannov záznam z 19. 12. 1939.

68 MELZER, Rudolf: *Erlebte Geschichte*, ref. 8, s. 61.

69 Vládne nariadenie č. 311/1939 Sl. z. o Freiwillige Schutzstaffel a Deutsche Jugend. Tiež KOVÁČ, D.: *Nemecko a nemecká menšina...*, ref. 5, s. 162.

70 SNA, f. NS, Tn ľud 13/1946 – O. Kubala, mikrofilm II. A 924. Messlerov príspevok z 22. 12. 1939.

71 SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Správa o FS z februára 1940.

dotýkajú verejného poriadku a bezpečnosti“.⁷² Nové vládne nariadenie, aj napriek výrazným zmenám, poskytovalo FS stále dostatočný priestor na ďalšiu činnosť a dotváranie, resp. reorganizáciu svojich štruktúr.

Na prelome rokov 1939/40 si F. Karmasin mohol prvýkrát vyskúšať FS ako „stranícku políciu“. Pri plnení tejto úlohy mohli tak aplikovať poznatky, ktoré získali v rámci školiaceho kurzu usporiadaného nemeckou policajnou misiou.⁷³ Vhodnú príležitosť na takýto zásah poskytli F. Karmasinovi udalosti v Handlovej, kde tamojšia miestna skupina DP spochybnila autoritu predsedníctva strany. Keďže aj domáce FS vypovedali poslušnosť, šéf Deutsche Partei nariadením rozpustil obe organizácie a do mesta vyslal veliteľa úderiek W. Donatha. Došlo k potýčke a takmer sa k slovu dostali aj strelné zbrane.⁷⁴ FS teda v tejto prvej skúške zlyhali, nehovoriac o tom, že s konaním Handlovčanov sympatizovali aj okolité nemecké obce, dokonca našlo odozvu aj na Spiši.⁷⁵ F. Karmasin sa preto aj z tohto dôvodu rozhodol pre urovanie konfliktu a svoje predošlé nariadenia odvolal. Nakoľko sa blížil dátum voľby doživotného „volksgruppenführera“, nemohol dovoliť riskovať rozkol v strane.

Druhou akciou FS proti „vlastným“ bolo ovládnutie turistického spolku *Karpathenverein* – v straníckom žargóne nazvanou „*Gleichschaltungsunternehmen KV 17. 3. 40*“,⁷⁶ v ktorom mali ešte vplyv funkcionári „maďarónskej“ ZDP. Predošlé pokusy získať spolok pod kontrolu vedenia DP skončili neúspešne. Celá akcia bola naplánovaná na mimoriadne valné zhromaždenie na 17. marca 1940. F. Karmasin nepripúšťal nič iné ako, povedané hantírkou SD, „majorizáciu spolku nemeckými členmi“.⁷⁷ V noci zo 16. na 17. marca obsadila skupina FS miestnosť, kde sa valné zhromaždenie spolku malo uskutočniť. Okrem toho obsadili všetky ubytovacie kapacity v Kežmarku, aby tak stúpencom starého vedenia zabránili v meste prenocovať. Ráno 17. marca bola rokovacia miestnosť plná FS-manov. Tí rozostavili hliadku pri vstupe do budovy a kontrolovali preukazy. Dovnútra sa dostalo len okolo 135 stúpenčov bývalého predsedníctva. Ďalších 400 zostalo mimo rokovacej siene. Keďže väčšina valného zhromaždenia odmietla, aby skupina delegátov, ktorú FS-mani do miestnosti nepustili, mohla uplatniť svoje hlasovacie právo, 135 prítomných opozičných delegátov na znak protestu rokovanie valného zhromaždenia opustilo.⁷⁸ Cesta glajchšaltácie *Karpathenvereinu* sa otvorila. Vedenie strany použili FS v tomto prípade ako inštrument nátlaku. Tretím známym prípadom, keď sa úderky dostali k slovu, bola deportácia tzv. asociálnych osôb nemeckej národnosti koncom júla 1942 do Nemecka do táborov nútených prác, resp. likvidačných „liečebných ústavov“. Ich nasadenie mohlo predsedníctvo DP interpretovať, že bolo v súlade s ustanoveniami vládneho nariadenia č. 311/1939.

V zmysle § 2 tohto nariadenia, ako aj § 4 branného zákona z 18. januára 1940⁷⁹, začali FS so zabezpečovaním brannej výchovy. Jej cieľom mala byť čo najrýchlejšia príprava prísluš-

72 SNA, f. 209-29-37/104-106. Vykonávacia vyhláška k vládne nariadeniu 311/39 Sl. z. Za poskytnutie dokumentu ďakujem Matejovi Medveckému.

73 SUŠKO, Ladislav: Systém poradcov v nacistickom ovládaní Slovenska v rokoch 1939 – 1941. In: *Historické štúdie* XXIII, s. 7.

74 ŠA Nitra, pobočka Prievidza, f. OÚ Prievidza, 60/1940 prez. IFZ, MA 1323, 9 399 088 – 092. Goldbachova správa z 25. 1. 1940. NARA, T-175, roll 541, 9 414 404 – 405. Správa pražskej SD RSHA z 18. 1. 1940.

75 ŠA Nitra, pobočka Prievidza, f. OÚ Prievidza, 60/1940 prez. Správa okresného náčelníka v Prievidzi MV z 10. 1. 1940.

76 SNA, f. 116-2-1/54. H. Drkosch F. Karmasinovi 13. 5. 1940.

77 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 985, 9 405 572 – 575. Jacobiho správa o KV z 21. 2. 1940.

78 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 985, 9 405 601 – 605. Jacobiho správa o KV z 1. 4. 1940.

79 Branný zákon č. 18/1940 Sl. z. Tiež SNA f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 932, 1 961 857 – 858. Záznam OKW Ausland z 20. 2. 1940. K problematike brannej výchovy pozri BAKA, Igor: Vznik a výstavba slovenskej

nikov na vojenské nasadenie.⁸⁰ Celá organizácia si však vyžadovala určité prípravy. Základným predpokladom bolo zostavenie evidencie všetkých osôb, ktoré pod brannú výchovu spadali. Pokiaľ išlo o otázku praktického výcviku, mali ho viesť dôstojníci, resp. poddôstojníci v zálohe nemeckej národnosti.⁸¹ Po zvládnutí týchto technicko-organizačných záležitostí sa branná výchova rozbehla naplno až v lete 1940.⁸² Pretože branná výchova patrila aj do kompetencie HG, stávali sa prípady, že si obe polovojenské formácie navzájom brali potenciálnych účastníkov kurzov.⁸³ Keď sa však v roku 1943 podľa nového zákona o brannej výchove vykonával ďalší súpis osôb podliehajúcich tejto povinnosti, množstvo Nemcov si radšej uviedlo slovenskú národnosť.⁸⁴ Dúfali, že sa takým spôsobom vyhnú vojenskej službe vo Waffen-SS. Mnohým to však nepomohlo, keďže rozhodujúcim kritériom bol údaj, ktorý uviedli pri sčítaní ľudu 15. decembra 1940. Vtedy sa ale Tretia ríša nachádzala na vrchole svojej moci a väčšina slovenských Nemcov sa s jej vojenskými úspechmi stotožňovala.

Pravdepodobne aj v súvislosti so zavedením brannej výchovy a s formovaním špeciálnych oddielov v rámci FS došlo vo februári 1940 k územno-organizačným zmenám. Rozčlenením pôvodných troch práporov ich vzniklo šesť (Bratislava – mesto, Bratislava – vidiek, Kremnica, Nemecké Pravno, Horný a Dolný Spiš).⁸⁵ Pokiaľ išlo o početnosť mužstva, resp. dôstojníckeho zboru, oproti marcu 1939 vzrástla len nepatrne. Podľa hlásenia veliteľa FS W. Donatha z konca marca 1940 mala organizácia 4 622 aktívnych členov.⁸⁶ V nasledujúcich rokoch sa štruktúra organizácie zmenila už len raz. Stalo sa tak na jeseň roku 1942, keď sa vytvoril samostatný prápor „Považie“.⁸⁷ Išlo skôr o pragmatickú úpravu, ktorej cieľom bolo prispôbienie sa straníckej organizácii. Ďalšia rozsiahla reorganizácia sa pripravovala na jar 1943. Iniciatívy sa tentoraz chopila *Volksdeutsche Mittelstelle* (VoMi) ako riadiaci orgán všetkých nemeckých menšín Nemcami kontrolovanej juhovýchodnej Európy. Pre Karmasinov zanovitý odpor, pričom ho podporoval aj nemecký vyslanec Hanns Elard Ludin,⁸⁸ sa plán prakticky nezrealizoval. Bolo to už v období, keď sa aktivity FS obmedzovali na nevyhnutné minimum. Prejavovalo sa to neochotou vykonávať strážnu a dozornú službu,⁸⁹ či rastúcim počtom vylúčení z organizácie.⁹⁰

Činnosť FS počas ich celej existencie ochromoval hromadný odchod členstva na sezónne práce do Nemecka a od konca roku 1942 nábor do Waffen-SS, spočiatku na báze „dobrovoľnosti“, neskôr na základe medzištátnej dohody medzi SR a Nemeckou ríšou. Zlé životné podmienky nútili tisíce slovenských Nemcov hľadať si zdroj obživy mimo hraníc Sloven-

---

armády (marec 1939 – október 1940). In: PEKÁR, Martin, PAVLOVIČ, Richard (eds.). *Slovensko medzi 14. marcom 1940 a salzburskými rokovaniami*. Prešov : Univesrum, 2007, s. 223-224.

80 SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Správa o FS z februára 1940.

81 SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Záznam týkajúci sa brannej výchovy z 5. 3. 1940.

82 SNA, f. 125-26-9/50-57. Vestník nariadení krajinského veliteľstva FS 4, 5, 6/1940.

83 SNA, f. Deutsche Partei 1935 – 1945, š. 43. Mimoriadny rozkaz krajinského veliteľstva FS z 30. 1. 1940. ŠA Bytča, f. TŽ, š. 6, 2042/1940 prez. ŠA Levoča, pobočka Spišská Nová Ves, f. Okresný úrad v Gelnici 1923 – 1945 (ďalej OÚ Gelnica), š. 72, 87/1941 prez.

84 SNA, f. 209-850-8. Prípís ÚŠB MV z 15. 6. 1943.

85 SNA, f. 125-26-9/64-65. Mimoriadny rozkaz krajinského veliteľstva FS zo 14. 2. 1940.

86 SNA, f. 125-4-1/15-16. Správa veliteľa FS W. Donatha z 31. 3. 1940. Porovnaj LIPTÁK, L.: *Franz Karmasin...*, ref. 25, s. 24.

87 SNA, f. DP 125-27-1/72-76. Rozkaz krajinského veliteľstva FS O/25-42 zo 14. 9. 1942.

88 PA AA, R 101 012. Karmasinov list W. Lorenzovi 27. 4. 1943. Správa H. E. Ludina AA z 29. 4. 1943.

89 SNA, f. 116-40-1/8. Dollmannov záznam z 25. 5. 1943.

90 SNA, f. 116-5-1/1-5. Výročná správa o činnosti FS za rok 1943.

ska. Tento fenomén sa týkal predovšetkým stredoslovenského Hauerlandu, regiónu, ktorý už dlhé roky trpel chronickou nezamestnanosťou. Členstvo v FS mužskú časť tamojšej nemeckej populácie neobmedzovalo v odchode za prácou. Avšak krajinské veliteľstvo bazírovalo na tom, aby mužstvo aj v Nemecku pokračovalo vo výcviku. Ten malo zabezpečiť veliteľstvo FS v súčinnosti s miestnymi SA, resp. SS.⁹¹ Zamestnávanie v Tretej ríši nadobúdalo čoraz masovejší rozsah. V roku 1940 sa už takmer polovica FS-manov nachádzala na prácach v Nemecku. Z oblasti Kremnice a Nemeckého Pravna sa ich počet pohyboval medzi 60 až 90 %. Na Spiši to bolo 30 – 60 % ich celkového stavu.⁹² Najmä neprítomnosť poddôstojníkov sa ukázala ako jedna z najväčších prekážok pri zostavovaní služobných plánov. Aby absentujúci muži nezostali bokom, krajinské veliteľstvo FS sa usilovalo o sformovanie práporu aj na území Nemecka, predovšetkým v tých miestach, kde pracovala väčšina príslušníkov úderiek. Inštruktorov výcviku mali zabezpečiť miestne jednotky SS.⁹³ FS-manmi pôsobiaci v ríši sa tak dostali priamo pod „kuratelu“ Himmlerovho „čierneho rádu“.

Táto skutočnosť vlastne indikovala ich neskorší prechod do Waffen-SS. Náborová akcia na prelome rokov 1942/43 znamenala ďalšie oslabenie členskej základne FS. Hoci sa uskuotočňovala na báze „dobrovoľnosti“, vedenie DP využilo silný psychický nátlak, aby naplnilo stanovené kvóty. Príslušníci FS mali ísť pritom vzorom. Nie všetkým sa však chcelo na front, niektorí sa dokonca chceli vzdať členstva vo formácii,⁹⁴ no nepochodili. Tým členom, ktorí neprejavili prílišnú horlivosť pri odvodoch a neprihlásili sa dobrovoľne k SS, hrozilo vylúčenie, čo sa vo väčšine prípadov aj realizovalo.⁹⁵ Kým koncom roka 1942 slúžilo vo Waffen-SS 833 príslušníkov FS,⁹⁶ koncom júna 1944 ich bolo už 1 886,⁹⁷ a to sa druhá fáza náboru len rozbiehala. Do septembra 1944 toto číslo určite narástlo. Veliteľstvo FS síce k 30. júnu 1944 evidovalo 7 819 mužov, ale aktívne činných ich bolo len 4 179. Väčšinu z narukovaných tvorili dôstojníci a poddôstojníci. Medzi nimi sa nachádzal aj veliteľ formácie W. Donath, ktorý ako príslušník 1. divízie SS *Leibstandarte Adolf Hitler* padol v marci 1943 pri Charkove. Vo funkcii ho nahradil vodca Deutsche Jugend Ferdinand Klug, taktiež veterán Waffen-SS.

S úbytkom aktívneho členstva sa modifikovali aj úlohy formácie. Aj napriek odlivu ľudského potenciálu mali FS zostať akýmsi hnacím motorom straníckej organizácie a svojimi aktivitami mali „*strhnúť k novému nadšeniu*“⁹⁸ aj ostatných „partajníkov“. To znamenalo, že úderky sa mali viac sústreďiť na kultúrnu činnosť, telesnú výchovu a usporadúvanie spoločenských podujatí. Výcvik, na ktorý sa dovtedy kládol hlavný akcent, ustúpil akosi do úzadia. Keď začiatkom roku 1943 odchádzalo čoraz viac FS-manov do Waffen-SS, rozhodlo sa vedenie DP udržať chod formácie vytváraním tzv. Einsatzmannschaften, čo odôvodňovalo tiež Goebbelsovým vyhlásením totálnej vojny. FS mali tvoriť jadro tohto zoskupenia zloženeho okrem nich aj z príslušníkov Kriegerbundu, Turn- und Sportverbandu, hasičov a star-

91 MELZER, Rudolf: *Erlebte Geschichte*, ref. 8, s. 58-59.

92 SNA, f. 116-5-2/93-94. Absalonova správa zo služobnej cesty 24. – 27. 5. 1940.

93 SNA, f. 116-5-2/57-59. Donathov nedatovaný návrh. Pozri tiež IFZ, MA 400, 9 742 115 – 117. Korešpondencia medzi Veliteľstvom SS Ostsee a Hlavným veliteľským úradom SS z 27. 3. a 12. 4. 1941.

94 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 1003, 9 427 595 – 601. Správa děčinskej SD z 19. 9. 1942. PA AA, f. Gesandtschaft Preßburg (ďalej GP), Paket 169, Pol 3, Band 1. Správa W. Mühlbergera z cesty po Slovensku 14. – 22. 11. 1942. SNA, f. NS, Tn ľud 49/1945 – P. Starinský, mikrofilm II. A 872. Starinského záznam pre 15. oddelenie MV z 25. 11. 1942.

95 SNA, f. 116-5-1/1-5. Výročná správa o činnosti FS za rok 1943.

96 SNA, f. 116-5-2/214-222. Rieglerov elaborát z 2. 3. 1943.

97 SNA, f. 116-5-3/69. Hlásenie o stave početnosti FS k 30. 6. 1944.

98 SNA, f. 116-5-1/98. Správa zo zasadnutia veliteľov práporov FS 6. – 8. 1. 1942.

ších ročníkov DJ.⁹⁹ Hoci toto opatrenie malo navonok demonštrovať silu strany, treba dodať, že sa príliš neujalo a Einsatzmannschaften napokon pripadla úloha zabezpečenia brannej výchovy.

Napriek personálnemu okypteniu sa F. Karmasin v žiadnom prípade nehodlal vzdať tých štátno-bezpečnostných úloh FS,¹⁰⁰ ktoré vyplývali z § 2 vládneho nariadenia s mocou zákona 311/1939. FS podobne ako garda plnili funkciu pomocnej polície, pravda v poverení štátnej moci. Neraz sa však stalo, že svoje právomoci prekročovali. Išlo najmä o prípady svojvoľných protizidovských akcií. Aktívna účasť Slovenskej republiky vo vojne proti ZSSR sa v zázemí prejavila zostrením opatrení proti skutočným, či domnelým nepriateľom režimu. FS ako pomocná polícia organizovali spoločne s HG pochôdzkovú službu, monitorovali prítomnosť eventuálnych nepriateľských výsadvok,¹⁰¹ kontrolovali zatemňovanie budov v rámci opatrení civilnej protiletectkej obrany. Okrem toho vykonávali strážnu službu vo významných podnikoch, na poliach a asistovali pri zbere úrody.¹⁰² Za zmienku stojí, že v deň útoku Nemecka na ZSSR sa bratislavské FS podieľali na výtržnostiach pred sovietskym vyslanectvom, ktoré sa vo večerných hodinách zvrhli do surovej fyzickej inzultácie Židov.¹⁰³ V dôsledku toho slovenské úrady ďalšie „protiruské demonštrácie“¹⁰⁴ zakázali. Funkciu pomocnej polície a protiletectkej ochrany¹⁰⁵ sa vedenie DP snažilo využiť na verbovanie starších mužov do FS.¹⁰⁶ Či sa však jeho zámer podaril realizovať aj po praktickej stránke, je otázne. Na jeseň 1941 pribudlo do ich kompetencie na základe rozhodnutia ministerstva vnútra vykonávanie dohľadu nad kontrolou viacerých ustanovení vládneho nariadenia 198/1941 Sl. z. o právnom postavení Židov. V roku 1942 FS, podobne ako Hlinkova garda, participovali pri organizácii deportácii židovského obyvateľstva. V nasledujúcom období aj z vyššie uvedených dôvodov význam FS ako pomocnej polície klesal.

Základná úloha úderiek – výchova svojho členstva v nacistickom duchu – sa v zásade nemenila. Tento cieľ mali okrem iného priblížiť aj skúšky na dosiahnutie branného odznaku SA, ktoré sa začali vykonávať od jesene 1940. Adept na túto „poctu“ musel spĺňať nasledovné podmienky: bezúhonný rasový pôvod, ideologickú spoľahlivosť, fyzické predpoklady a musel mať minimálne 18 rokov. Ak ich spĺňal, čakali ho tieto disciplíny: pochod s plnou poľnou, strelba z malokalibrovky, jazda na bicykli, plávanie, ľahkoatletické disciplíny a poskytnutie prvej pomoci.¹⁰⁷ Na základe celkového hodnotenia mohol adept získať zlatý, strieborný, resp. bronzový odznak. Prvé skúšky sa uskutočnili, ako som už uviedol, na jeseň 1940. Vtedy bolo udelených prvých 50 – 60 odznakov. Medzi dekorovanými nemohol chýbať ani F. Karmasin, ani veliteľ FS W. Donath.¹⁰⁸ Do leta 1941 narástol počet držiteľov odznaku na 110.¹⁰⁹ Tento vzostupný trend pokračoval aj v ďalších rokoch.

Takto fyzicky a ideologicky „podkuté“ mužstvo mohlo v neskoršej fáze plniť stanovené

99 SNA, f. 116-11-4/233-234. F. Karmasin VoMi 11. 2. 1943.

100 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 994, 9 415 981 – 997. Karmasinova výzva straníckym funkcionárom z 3. 11. 1942.

101 SNA, f. 116-5-2/67. Mimoriadny rozkaz krajinského veliteľstva FS z 22. 6. 1941. ŠA Banská Bystrica, f. Štátny policajný úrad vo Zvolene (ďalej ŠPÚ Zvolen), š. 3, Vec 171/1297/41 prez.

102 *Deutsche Stimmen*, 17. 6. 1944, s. 6.

103 SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 944. Správy bratislavskej ET z 22. 6. 1941.

104 NARA, T-175, roll 565, 9 440 833. Prípís ÚŠB vedeniu DP z 24. 6. 1941.

105 SNA, f. 116-5-2/30. Rozkaz krajinského veliteľstva FS O/25-41 zo 6. 11. 1941.

106 SNA, f. 116-5-1/156. Prípís F. Karmasina krajinskému veliteľstvu FS 17. 11. 1941.

107 SNA, f. 125-26-9/32-42. Návrhy na vykonávanie skúšok na dosiahnutie branného odznaku SA.

108 *Slowakische Rundschau*, 1 – 2/1942, s. 12. *Deutsche Stimmen*, 2. 6. 1944, s. 6.

109 SNA, f. 116-5-2/1-6. Správa o FS z 23. 8. 1941.

úlohy veliteľa FS F. Kluga: „*dodať čo najviac mužov pre bojujúce jednotky a zvládnuť povinnosti, ktoré od nás vyžaduje totálna vojna*“.¹¹⁰ Prvú požiadavku FS naplňali, druhá bola pre veľký odliv členstva realizovateľná s väčšími problémami. Aktivity FS stagnovali, neoživila ich ani s veľkou pompou otvorená vodcovská škola formácie v Hornej Štubni koncom júla 1944.¹¹¹ Naopak, vzráňajúce sa partizánske hnutie a rastúce protinemecké nálady v časti slovenskej spoločnosti nútili vedenie DP hľadať nové formy organizácie polovojskej zložky strany. Išlo o to, aby zmobilizovalo všetkých schopných a politicky spoľahlivých nemeckých mužov vo veku 16 až 60 rokov.¹¹² Jadro tvoriaceho sa Heimatschutz (Domobranu) mali tvoriť zvyšné kádre FS a vyslúžilcov 1. svetovej vojny – Kriegerbundu.¹¹³ FS sa teda „vliali“ do nemeckej Domobrany. Tá sa po vypuknutí Povstania starala nielen o zabezpečovanie chodu evakuácie, ale niektoré jej jednotky sa zúčastňovali vojnových operácií proti povstalcovi, či vyčistovacích akcií. Najmä v Bratislave sa aktívne podieľala na viacerých protizhídovských raziách, ktoré končili odvlčením Židov do seredského koncentračného tábora a následnými deportáciami do nacistických vyhladzovacích táborov.

Uvedené aktivity znamenali odklon od pôvodných úloh FS, čo sa prejavilo pozastavením činnosti. Vo februári 1945 vydal preto F. Karmasin rozkaz na ich reaktivovanie. Vzhľadom na nedostatok ľudských zdrojov sa pritom zdôrazňovala nie tak kvantita, ako skôr „*morálne hodnoty*“¹¹⁴ zvyšných príslušníkov formácie. „*Volksgruppenführer*“ sa spoliehal na svoje FS a podľa jeho predstáv mali, tak ako neraz v minulosti, tvoriť „*chrbtovú kosť národnostnej skupiny*“. Bolo to však už skôr zbožné pranie, pretože rútiaci sa sled udalostí znemožňoval uskutočnenie tejto myšlienky a FS definitívne zanikli.

* * *

VYBRANÉ JEDNOTKY FS – EINSATZTRUPPE (ET) – SPOR S SS O ICH SMEROVANIE

FS nepredstavovali jednoliaty celok. V rámci ich organizačnej štruktúry začali vznikať jednotlivé špecializované oddiely. Popri všeobecných FS sa neskôr formovali motorizované, jazdecké a letecké FS. Tieto zložky však boli príliš malé a bezvýznamné na to, aby sa vymykli spod kontroly vedenia DP, resp. vzbudili záujem analogických ríšskych organizácií. V prípade ET však išlo úplne o niečo iné. F. Karmasin a okruh jeho blízkych spolupracovníkov narazil na obrovskú moc Himmlerových SS. Hoci vodca nemeckej menšiny mal svoje predstavy o fungovaní elitnej jednotky FS, musel napokon ustúpiť plánom Himmlerovho „*verného posluhovača*“,¹¹⁵ náčelníka Hlavného úradu SS Gottloba Bergera. Karmasinov vplyv na vývoj ET sa týmto spôsobom výrazne zredukoval a ET nebola nástrojom, s ktorým mohol

110 SNA, f. 116-27-2/144. Výzva F. Kluga z augusta 1943.

111 *Deutsche Stimmen*, 29. 7. 1944, s. 5.

112 SNA, f. 116-29-9/39-40. Výzva F. Kluga z 18. 8. 1944.

113 K problematike Heimatschutzu pozri SCHVARC, Michal: Heimatschutz – medzi realitou a ilúziou (Organizácia a formovanie nemeckej Domobrany). In: LACKO, Martin (ed.). *Slovenská republika 1939 – 1945 očami mladých historikov III. (Povstanie roku 1944)*. Trnava : Katedra histórie FF UCM, 2004, s. 301-326.

114 Archív Múzea Slovenského národného povstania v Banskej Bystrici (ďalej A MSNP), fond IX, mikrofilm A 85/75, inv. č. A 1149. Rozkaz F. Karmasina z 20. 2. 1945.

115 SCHOLTYSEK, Joachim: Der „Schwabenherzog“ Gottlob Berger, SS-Obergruppenführer. In: KISSENER, Michael, SCHOLTYSEK, Joachim (eds.). *Die Führer der Provinz: NS-Biographien aus Baden und Württemberg*. Konstanz : Universitätsverlag, 1997, s. 90.

svojvoľne disponovať. Veľavravná bola už skutočnosť, že on samotný nemal v SS dobré meno. Príčinou bola jeho niekdajšia príslušnosť k „sektárskemu“ zoskupeniu mladej, národne orientovanej sudetonemeckej inteligencie *Kameradschaftsbund*, ktorý sa hlásil k myšlienkam sociológa a viedenského univerzitného profesora Othmara Spanna, neskoršieho úhlavného nepriateľa šéfa Bezpečnostnej služby SS- SD – Reinhardta Heydricha.

O ľudský potenciál FS prejavovali záujem viaceré zložky NSDAP, najmä však SS a SA. SS už v apríli 1939 na Himmlerov „výslovný rozkaz prijímať“¹¹⁶ začali prijímať do svojich radov dobrovoľníkov spomedzi slovenských Nemcov. Pravdepodobne do tohto obdobia spadá aj Himmlerov rozkaz šéfovi SS-Oberabschnitt *Donau* vo Viedni Ernstovi Kaltenbrunnerovi, aby na Slovensku sformoval jednotku SS. V júli 1939 podnikol na Slovensko cestu, v rámci ktorej sondoval možnosti takéhoto kroku. Táto jednotka mala fungovať v rámci FS o sile 10% z celkového stavu formácie. F. Karmasin a W. Donath sa neodvážili vysloviť proti tomu žiadne námietky,¹¹⁷ hoci im príliš veľký vplyv SS na chod úderiek nebol veľmi pochtu¹¹⁸ a videli v ňom ohrozenie ich jednoty. Už krátko po Kaltenbrunnerovej návšteve však došlo k celkom neočakávanému zvratu. Vedenie DP totiž zakázalo mužstvu prechod do SS.¹¹⁹ Súčasne využilo nemecké prípravy na vojnu proti Poľsku a dalo sa plne k dispozícii Nemeckej vojenskej komisii (DMK).¹²⁰ Okrem toho sa odvolávalo na nariadenie R. Heßa, podľa ktorého žiadna z ríšskonemeckých formácií nemala na Slovensku vyvíjať vlastné aktivity.¹²¹

Kaltenbrunnerova reakcia nenechala na seba dlho čakať. F. Karmasina, no predovšetkým veliteľa FS W. Donatha obvinil zo sabotáže rozkazu ríšskeho vodcu SS, a nariadil jeho zatknutie.¹²² Vzniknutý spor napokon urovnal až po zásah predstaviteľov Nemeckej vojenskej komisie.¹²³ Aj keď sa „volksgruppenführer“ usiloval interpretovať celú záležitosť ako nedorozumenie,¹²⁴ E. Kaltenbrunner mal iný názor. Keďže vedenie DP neočakávané skrížilo jeho plány, Kaltenbrunnerovým zámerom bolo iniciovať zmeny vo vrcholných štruktúrach Nemeckej strany. Vzhľadom na prítomnosť energického šéfa DMK generála F. Barckhausena v Bratislave sa však k tomuto kroku neodhodlal. Viedenskej SD ale nariadil, aby proti „karmasinovcom“ zbierala kompromitujúci materiál, ktorý v prípade potreby neváhal predložiť samotnému H. Himmlerovi.¹²⁵ Zdalo sa síce, že vodca slovenských Nemcov vyhral bit-

116 IfZ, Fd 33/1, Bl. 3. Lutherov telegram R. Likusovi z 19. 4. 1939.

117 IfZ, MA 650/3, 9 394 780 – 794. Nedatovaná správa viedenskej SD o situácii na Slovensku, pravdepodobne z konca júla 1939. Pozri tiež Bundesarchiv (ďalej BArch) Berlín. f. NS 34/86, kde sa E. Kaltenbrunner sa v liste náčelníkovi Osobného úradu SS. W. Schmittovi z 13. 6. 1941 odvoláva na Himmlerov rozkaz sformovať na Slovensku jednotku SS už po vzniku slovenského štátu.

118 IfZ, Gm 07.108, Band I. Výsluch F. Karmasina z 30. 10. 1969. V súvislosti s rastúcim záujmom ríšskych organizácií o FS-manov sa F. Karmasin v lete 1939 vyjadril, že „keď sa už FS majú rozpadnúť, bolo by najlepšie keby prešli ako celok do SS“. KOVÁČ, D.: *Nemecko a nemecká menšina...*, ref. 5, s. 158. MELZER, R.: *Erlebte Geschichte...*, ref. 8, s. 59.

119 IfZ, MA, 650/3, 9 394 731 – 734. Nedatovaná správa viedenskej SD o situácii na Slovensku v auguste 1939. SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 982, 9 401 948 – 949. Telegram viedenskej SD SHA z 8. 9. 1939.

120 IfZ, MA, 650/3, 9 394 741 – 751. Chlanova správa o situácii na Slovensku v auguste 1939. SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 982, 9 401 947. Chlanov záznam z 30. 8. 1939. SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Správa o FS z februára 1940.

121 KRÁL, Václav (ed.): *Die Deutschen in der Tschechoslowakei 1933 – 1947. Dokumentensammlung. Acta occupationis Bohemiae et Moraviae*. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1964, dokument 293, s. 392.

122 MELZER, R.: *Erlebte Geschichte...*, ref. 8, s. 60.

123 IfZ, MA 695, 001 036. Denník DMK na Slovensku, záznam z 26. 8. 1939.

124 SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Správa o FS z februára 1940.

125 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 994, 9 415 919. Ofczarkov záznam z 3. 10. 1939.

ku, nie však vojnu. Šéf SS-Oberabschnitt *Donau* sa aj s podporou G. Bergera postupom času presadil.

Vedenie Deutsche Partei sa zo zorného uhla SS blamovalo tiež stykmi s SA, hlavne so skupinou Sudety, k vedúcim funkcionárom ktorej ho viazali početné priateľské vzťahy. Bolo teda logické, že tak veliteľstvo FS, ako aj velenie *SA-Gruppe Sudeten*, mali záujem na vzájomnej spolupráci, čo však narazilo na odpor SS, menovite G. Bergera.¹²⁶ Spravodajcovia Bezpečnostnej služby dokonca upozorňovali na pokus sudetských SA o podriadenie FS pod veliteľskú právomoc tejto polovojenskej formácie.¹²⁷ V tomto kontexte vyznieva aj návšteva náčelníka štábu SA Viktora Lutzeho na Slovensku koncom októbra 1939, ktorá sa uskutočnila na pozvanie vedenia DP.¹²⁸ Z myšlienky napokon zišlo. Mocenská báza SS sa ukázala ako rozhodujúca. Dosah SA na Dobrovoľné ochranné oddiely Nemeckej strany sa obmedzil len na usporadúvanie vodcovských kurzov a udeľovanie branných odznakov SA.

F. Karmasin si dobre uvedomoval, že sa voči SS len veľmi ťažko presadí, najmä keď už na jeseň 1939 začali presakovať na Slovensko chýry o skorom rozpustení FS.¹²⁹ V rozhovore s H. Himmlerom začiatkom decembra napokon súhlasil s pôvodným Kaltenbrunnerovým zámerom. Hoci sa H. Himmler tváril, že o záležitosti nie je vôbec informovaný, nemal proti Karmasinovmu návrhu žiadne námietky. Prvých 50 vybraných príslušníkov FS malo okamžite nastúpiť na výcvikové kurzy SS.¹³⁰ Medzi nimi aj ich veliteľ W. Donath. Okolnosť, že veľká časť FS-manov bola zamestnaná v Nemecku,¹³¹ odsunula uskutočnenie tejto myšlienky na koniec januára 1940, keď prvých 43 mužov odišlo na výcvik do Prahy.¹³² S touto udalosťou sa viaže vznik Einsatztruppe (ET), ktorej formovanie povoľoval § 4 vládneho nariadenia č. 311/1939 Sl. z. Na základe neho mohla byť na Slovensku skryto pod nálepkou ET budovaná záložná jednotka SS.

Silnejší vplyv SS na „svoje“ úderky sa F. Karmasin usiloval kompenzovať vyslaním dôstojníka Wehrmachtu, ktorý by mal na starosti ich výcvik. OKW síce s touto požiadavkou v zásade súhlasilo,¹³³ ale SS, najmä však G. Berger, sledovali Karmasinove aktivity so značnou nevôľou. Karmasinovo konanie považovali za nerešpektovanie svojej vlastnej dominantnosti vo vzťahu k FS, dokonca za porušenie služobného postupu, keďže „volksgruppenführer“ sa so záležitosťou mal obrátiť na E. Kaltenbrunnera.¹³⁴ G. Berger totiž avantúry podobného druhu nepripúšťal. Za svojím cieľom išiel tvrdo a bezohľadne, čo F. Karmasin viackrát sám pocítil. Šéf Doplňovacieho úradu SS sa v žiadnom prípade nemienil uspokojiť s vyššie uvedeným počtom odvelených a na marec 1940 plánoval ďalší nábor. Výsledok ho však nenadchol. 73 mužov,¹³⁵ ktorí zodpovedali prísnyim kritériám SS, sa mu máliło.

G. Berger využíval pri dosahovaní svojich cieľov, samozrejme, aj ďalšie metódy. Hlavnú

126 SNA, f. NS, Tn ľud 17/1947 – F. Karmasin, mikrofilm II. A 945. Správa o FS z februára 1940.

127 BArch Berlín, f. R 70 Slowakei/254, Bl. 198 – 225. Správa viedenskej SD RSHA z konca júna 1942.

128 IfZ, MA 650/1, 9 385 640 – 650. Goldbachova správa z 27. 10. 1939.

129 IfZ, MA 650/3, 9 394 676 – 678. Chlanova správa o situácii na Slovensku z 31. 10. 1939.

130 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 982, 9 401 950 – 951. Hlásenie pobočky SD Bruck/Leitha SD-LA Viedeň z 21. 12. 1939.

131 SNA, f. 116-40-3/70. F. Karmasin G. Bergerovi 23. 12. 1939.

132 SNA, f. 116-27-1/136. Hermannovo hlásenie konzulárnemu oddeleniu nemeckého vyslanectva 11. 2. 1940. Porovnaj KAISER, Johann: *Die Politik des Dritten Reiches gegenüber der Slowakei 1939 – 1945. Ein Beitrag zu Erforschung der nationalsozialistischen Satellitenpolitik in Südosteuropa*. Dizertačná práca. Bochum : Ruhr-Universität, 1969, s. 437. Porovnaj MELZER, Rudolf. *Erlebte Geschichte*, ref. 8, s. 144.

133 SNA, f. 116-40-3/81. List XVII. branného okrsku vo Viedni F. Karmasinovi 5. 2. 1940.

134 SNA, f. 116-31-5/280. H. Henninger F. Karmasinovi 15. 2. 1940.

135 KAISER, J. *Die Politik des Dritten Reiches...*, ref. 132, s. 437.

úlohu tu pritom zohrávala pobočka Doplňovacieho úradu Waffen-SS vo Viedni. Nešlo len o bezplatné dodávanie periodík SS krajiniskému veliteľstvu FS,¹³⁶ ale v prvom rade o prácu priamo v teréne. Za týmto účelom vyslal G. Berger na Slovensko v polovici mája 1940 svojho zmocnenca Fussa,¹³⁷ pričom jeho činnosť kontroloval Viktor Nageler,¹³⁸ šéf viedenskej pobočky Bergerovho úradu a od augusta 1940 poradca pre Hlinkovu gardu. Príchod Fussa znamenal začiatok formovania ET, ktorá dovtedy existovala viac-menej len na papieri. V polovici mája 1940 vydalo krajiniské veliteľstvo FS rozkaz týkajúci sa výlučne organizovania ET. Bolo v ňom jednoznačne badať vplyv nového poradcu. Popri definovaní základných úloh (osobná ochrana F. Karmasina, zabezpečovanie verejných podujatí DP, spravodajská služba v rámci strany), stanovoval dokument silu ET na 10 – 20 % celkového stavu úderiek. Adepti na členstvo tejto elitnej jednotky museli vyhovovať tak po rasovej, ako aj po zdravotnej stránke. ET mala okrem iného tvoriť akúsi „prestupnú stanicu“ do Waffen-SS. Žiadaní boli mladíci vo veku 18 – 22 rokov.¹³⁹ Ďalší rozkaz z konca toho istého mesiaca hovoril o ET ako samostatnom prapore, pričom väčšie jednotky mohli mať v rámci FS autonómne postavenie.¹⁴⁰ Tým sa vytvorili vhodné predpoklady na to, aby sa táto formácia dostala fakticky pod priamu subordináciu SS, resp. minimalizoval sa Karmasinov dosah na jej ďalší vývoj.

G. Berger sa okrem iného snažil vraziť klin medzi F. Karmasina a W. Donatha. V liste ríšskemu vodcovi SS zveličene uviedol, že sa mu „D.[onatha] *podarilo získať v každom ohľade pre nás*“,¹⁴¹ lenže Donathove návrhy vo veci reorganizácie FS hovorili úplne inou rečou. Veliteľ úderiek, ktorý celú jar 1940 strávil vo výcvikovom kurze Waffen-SS, sa v zásade postavil proti rozčleňovaniu FS na jednotlivé nezávislé zložky a prikláňal sa k dovtedajšiemu modelu jednotnej organizácie, podriadenej výlučne krajiniskému veliteľstvu. V zriadení ET videl nebezpečný precedens, ktorý by mohol naštartovať proces rozpadu FS.¹⁴² Nečudo, že sa stal terčom kritiky spravodajskej služby SS – SD, ktorá ho charakterizovala ako romantika, nafúkanca a človeka neschopného viesť polovojenskú formáciu, či už po organizačnej alebo ideologickej stránke.¹⁴³ Donathovo angažovanie sa v turnerskom hnutí za prvej ČSR a myšlienková spriaznenosť so stúpecami Spannovo hnutia robili z neho, pravda z pohľadu Himmlerovho „čierneho rádu“, nespoľahlivú osobu. Údajne aj okolnosti jeho smrti na východnom fronte v marci 1943 v radoch Waffén-SS nie sú úplne jasné.¹⁴⁴

Pokiaľ išlo o presadzovanie zámerov, preukazovala sa jednoznačne mocenská pozícia SS. Prítomnosť Bergerovho zmocnenca na Slovensku Fussa zabezpečovala ďalší prílev mladých brancov do regrutačných stredísk SS.¹⁴⁵ Keď koncom augusta 1940 došlo k vymenovaniu

136 IfZ, Nürnberger Dokumente, NO-3714. V. Nageler G. Bergerovi 14. 2. 1940.

137 SNA, f. 116-40-3/69. F. Karmasin G. Bergerovi 15. 5. 1940.

138 SNA, f. 116-41-2/167-170. Karmasinova správa M. von Killingnerovi zo 6. 8. 1940.

139 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 982, 9 401 956 – 957. Rozkaz krajiniského veliteľstva FS z 18. 5. 1940.

140 SNA, f. 125-44-3/88-89. Rozkaz krajiniského veliteľstva FS 1/40 z 29. 5. 1940.

141 IfZ, MA 330, 2 654 253. G. Berger H. Himmlerovi 1. 7. 1940.

142 SNA, f. 116-5-2/183-189. Donathov nedatovaný záznam, pravdepodobne z druhej polovice leta 1940.

143 BArch Berlín, f. R 70 Slowakei/254, Bl. 198 – 225. Správa viedenskej SD RSHA z konca júna 1942.

144 Pochybnosti o Donathovej smrti vyslovil Ruprecht Steinacker, bývalý člen širšieho vedenia DP, v rozhovore s autorom 8. 10. 2005.

145 KAISER, J.: *Die Politik des Dritten Reiches...*, ref. 132, s. 437. V polovici júna 1940 išlo o ďalších 60 mladých mužov. (BArch, f. NS 19/1863. G. Berger H. Himmlerovi 17. 6. 1940.), v septembri 1940 o ďalších 147, pričom 93 osôb už slúžilo v jednotkách Waffén-SS. (SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 982, 9 401 964. Fuss L. Hahnovi 25. 9. 1940.)

Fussa za veliteľa ET,¹⁴⁶ bolo viac ako zrejme, že jednotka bude slúžiť len ako rezervoár pre Waffen-SS. Už len skutočnosť, že nábor do ET sa uskutočňoval pod dohľadom ríšskej komisie,¹⁴⁷ bola veľavravná. Fussov nadriadený G. Berger sa usiloval na tento účel využiť aj zmeny v slovenskej vnútornej politike vyvolané salzburským diktátom. Nepriamo, prostredníctvom nemeckého vyslanectva, tlačil v jeseni 1940 na Ministerstvo národnej obrany, aby dalo súhlas na zarátanie vojenskej služby vo Waffen-SS ako prezenčnej služby v rámci slovenskej armády.¹⁴⁸ Minister Ferdinand Čatloš po dlhších rokovaniach napokon povedal čiastočné „áno“. Keďže išlo zároveň o porušovanie ustanovení branného zákona (vstup slovenských občanov do cudzích vojenských služieb), udelil šéf rezortu obrany týmto osobám „*generálne povolenie*“.¹⁴⁹ K 12. máju 1941 slúžilo vo Waffen-SS 174 príslušníkov ET, z toho 16 už medzitým získalo ríšske občianstvo.¹⁵⁰ Do jari 1943 stúplo toto číslo nad 750.¹⁵¹ Aby bol zabezpečený stály prisun ľudského potenciálu do Waffen-SS, malo dôjsť k podstatnému rozšíreniu členskej základne tejto vybranej jednotky. Spočiatku mal mať prápor ET 600 príslušníkov, avšak neskôr sa tento počet viac ako zdvojnásobil.

Autonómne postavenie ET, pocit nadradenosti jej členov vyvolávali v rámci FS napätie a stávali sa zdrojom viacerých konfliktov. Ak už F. Karmasin nemohol priamo zasahovať do činnosti ET, hoci mu bola formálne podriadená, úzkostlivo sledoval dianie okolo nej, pričom vo viacerých prípadoch porušenia disciplíny neváhal pohroziť jej zrušením.¹⁵² Navonok deklarovaná lojalita veliteľa ET Fussa sa v tomto prípade javila len ako prázdne gesto.¹⁵³ „*Volkgruppenführer*“ intervenoval aj na kompetentných miestach, t. j. u G. Bergera. Ten jeho sťažnosti rázne zmietol zo stola, argumentujúc tvrdením o pretrvávajúcom vplyve SA v Dobrovoľných ochranných oddieloch.¹⁵⁴ F. Karmasin, ako sa pred vyšetrovateľom neskôr koncom 60. rokov vyjadril, si otvorenú konfrontáciu s vysokopostaveným človekom, akým G. Berger bezpochyby bol, nemohol dovoliť.¹⁵⁵ Tak ako pri spore s E. Kaltenbrunnerom sa obrátil na ríšskeho vodcu SS. Prejavenou servilnosťou sa ho F. Karmasin usiloval nakloniť na svoju stranu, dokonca sa nebránil pred eventuálnou transformáciou ET na SS, čo hodnotil ako „*krok, ktorý môže mať veľmi veľký dosah*“.¹⁵⁶ Na čo, to už bližšie nekonkretizoval, ale určite išlo o otázku dodržiavania formálnej suverenity slovenského štátu.¹⁵⁷ F. Karmasin sa nezmienil ani o nezhodách, ktoré medzi ním a G. Bergerom pretrvávali, a to nešlo len o otázku ďalšieho smerovania ET, ale aj o poradenstvo Hlinkovej gardy.

Šéf Hlavného úradu SS reagoval na Karmasinove aktivity podráždene. V liste H. Himmlerovi nespokojne uviedol, že F. Karmasin nepochopil jeho zámery, a že jeho opatrenia zne-

146 SNA, f. 116-4-1/70. Rozkaz krajinského veliteľstva FS F/1-40 z 23. 8. 1940.

147 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 982, 9 401 964. Hlásenie dôverníka SD 143 z 10. 9. 1940.

148 KAISER, J. *Die Politik des Dritten Reiches...*, ref. 132, s. 437.

149 ŠA Banská Bystrica, f. ŠPŮ Zvolen, š. 3, Vec 407/2578/40 prez. Tiež BAKA, I. Vznik a výstavba slovenskej armády..., ref. 81, s. 217.

150 VHA, f. MNO – Spisy dôverné, š. 101, č. j. 57 423 Dôv III/15-1941.

151 BROSZAT, M. Heranziehung von slowakischen Staatsbürgern..., ref. 35, s. 414.

152 SNA, f. 116-4-1/76. F. Karmasin W. Donathovi 21. 10. 1940.

153 SNA, f. 116-4-1/3-5. Rozkaz veliteľa ET 5/40 z 26. 10. 1940. V rozkaze bolo doslovne uvedené: „*ET je súčasťou Dobrovoľných ochranných oddielov Deutsche Partei. Popri rovnakých úlohách, ktoré plní SS v ríši, je jej úlohou stať sa mimoriadne spoľahlivou „údernou jednotkou“ v rukách vodcu národnostnej skupiny.*“

154 SNA, f. 116-40-3/105. G. Berger F. Karmasinovi 5. 11. 1940.

155 IŽ, Gm 07.108, Band 1. Výsluch F. Karmasina pred vyšetrovateľom 30. 10. 1969.

156 KRÁL, V. (ed.). *Die Deutschen in der Tschechoslowakei...*, dokument 330, s. 435-436.

157 KAISER, J. *Die Politik des Dritten Reiches...*, ref. 134, s. 439.

možnú činnosť SS, skrytú pod pláštikom vybranej jednotky.¹⁵⁸ Jeho návrh, začať s legálnym budovaním práporu všeobecných SS na Slovensku, však nenašiel u ríšskeho vodcu patričnú rezonanciu.¹⁵⁹ Považoval totiž toto opatrenie za predčasné, keďže Zahraníčný úrad sa bránil pred akýmikoľvek zásahmi, ktoré by sa dotýkali obmedzovania suverenity Slovenskej republiky.¹⁶⁰ Z tohto dôvodu si G. Berger napokon zvolil inú cestu. Nevýrazného veliteľa ET Fussa nahradil agilným Heinzom Rieglerom¹⁶¹ z neďalekej Viedne. Po viac ako po dvoch rokoch jeho pôsobenia v tejto funkcii mohol jeho nadriadený spokojne konštatovať, že sa mu podarilo dosiahnuť cieľ, t. j. presadiť sa voči Karmasinovým, resp. Donathovým snahám o pevnejšie zakotvenie ET v rámci FS¹⁶² a vytvoriť z nej povolný nástroj SS.

H. Riegler sa novej úlohy zhostil veľmi energicky. Aj keď sa podobne ako jeho predchodca navonok nepostavil proti autorite krajinského veliteľstva FS, hneď po nástupe na veliteľský post zdôrazňoval osobitosť postavenia jednotky, zvlášť dodržiavanie smerníc a noriem SS.¹⁶³ Vôbec Rieglerove začiatky pri ET sprevádzalo viacero drobných konfliktov s vedením DP. V prvom rade išlo vyjasnenie vzájomného služobného pomeru, keďže príslušníci vybranej jednotky sa na viacerých miestach odmietali zúčastňovať spoločných akcií, resp. výkonu úloh s FS.¹⁶⁴ Hoci H. Riegler vydal rozkaz, aby „*samostatné jednotky ET boli v neustálom kontakte s miestnymi veliteľmi FS a vedúcimi miestnych skupín DP a boli k dispozícii pri plnení politických úloh*“,¹⁶⁵ každodenná prax prinášala skôr opak. W. Donath vnímal nerešpektovanie svojej autority z Rieglerovej strany veľmi citlivo. Neohlásené presťahovanie veliteľstva vybranej jednotky z priestorov veliteľstva FS v januári 1941¹⁶⁶ považoval za porušenie služobných predpisov, pričom H. Rieglerovi dal jasne najavo, že odstredivé tendencie v ET nebude tolerovať: „*nadriadenými orgánmi práporu ET sú krajinský veliteľ FS a vodca národnostnej skupiny*“.¹⁶⁷ Črtajúci sa spor sa prostredníctvom Rieglerovej sťažnosti dostal opäť na vyššie inštalácie SS. Zasiahol doň E. Kaltenbrunner, ktorý bol priamym Rieglerovým nadriadeným.

Diferencie medzi zámermi vedenia DP a SS v „kauze“ ET pretrvávali. Náčelník SS-Oberabschnitt *Donau* si z tohto dôvodu zavolať F. Karmasina a W. Donatha „na koberček“, aby s nimi „*ešte raz dôkladne prediskutoval požiadavky ríšskeho vodcu SS ohľadne práporu*“.¹⁶⁸ Tým sa malo podľa neho zabrániť ďalším nedorozumeniam. Najvyšší predstavitelia FS sa tomuto nepríjemnému rozhovoru pri všetkej snahe nevyhli. E. Kaltenbrunner hovoril v poverení G. Bergera, ktorému sa nepozdávali viaceré ustanovenia Donathovho rozkazu, tý-

158 TÖNSMEYER, Tatjana. *Das Dritte Reich und die Slowakei 1939 – 1945. Politischer Alltag zwischen Kooperation und Eigensinn*. Paderborn : Schöningh, 2003, s. 316.

159 BROZAT, M. Heranziehung von slowakischen Staatsbürgern..., s. 414.

160 KAISER, J. *Die Politik des Dritten Reiches...*, ref. 132, s. 439 – 440.

161 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 982, 9 401 978 – 979. Lämmelov záznam z 15. 5. 1941. IfZ, Gm 07.108, Band 2. Záznam SD z decembra 1941.

162 BROZAT, M. Heranziehung von slowakischen Staatsbürgern..., s. 414. Po roku pôsobenia pri ET H. Riegler bilancoval: „*Máme za sebou síce veľa nepríjemností a sporov, ale zato sa nám úspešne podarilo vytvoriť pevnú organizáciu úderného práporu. Všetky podstatné prekážky sme odstránili a naša pozícia je, ako sa zdá, pevná. Neústupčivosť pri sledovaní našich cieľov... sa vyplatila.*“ (SNA, f. NS, Tn ľud 13/1946 – O. Kubala, mikrofilm II. A 922. Rieglerov denníkový záznam z 3. 1. 1942.)

163 IfZ, Fd-33/III/Bl. 355 – 356. Rozkaz veliteľa ET 2/41 z 15. 1. 1941.

164 SNA, f. 125-82-5/1. H. Drkosch H. Rieglerovi 10. 1. 1941.

165 IfZ, Fd-33/III/Bl. 355 – 356. Rozkaz veliteľa ET 2/41 z 15. 1. 1941.

166 SNA, f. 116-4-1/7. W. Donath H. Rieglerovi 28. 1. 1941.

167 SNA, f. 116-40-3/136. W. Donath H. Rieglerovi 18. 2. 1941.

168 SNA, f. 116-40-3/132-133. E. Kaltenbrunner F. Karmasinovi 27. 2. 1941.

kajúceho sa postavenia ET, predovšetkým o povyšovaní a o udeľovaní trestov.¹⁶⁹ Tieto úkony spadali totiž v zmysle inkriminovaného rozkazu do kompetencie veliteľov práporov FS, resp. krajinského veliteľa formácie,¹⁷⁰ kým G. Berger ich považoval za výlučnú doménu SS. Počas rozhovoru F. Karmasin zotrúval na svojom predchádzajúcom stanovisku. V žiadnom prípade nemienil obetovať celistvosť „svojich“ úderiek. Bol síce v zásade za organizovanie ET podľa smerníc SS, ale ET mala podľa neho tvoriť jadro FS a nie sa separovať z ich rámca. „*Odčerpávanie najlepších síl a ich umiestňovanie vo vlastnej formácii by mohlo znamenať pohromu pre celú našu prácu*“¹⁷¹ uisťoval „volksgruppenführer“. Okrem toho sa spolu s W. Donathom sa postavili proti Kaltenbrunnerovmu návrhu, aby ET spoločne s vybranými jednotkami Hlinkovej gardy defilovala pri príležitosti druhého výročia vyhlásenia slovenského štátu v uniformách SS. Odmietnutie sa však napokon obrátilo proti F. Karmasinovi. Ako zaznamenali Himmlerovi spravodajcovia, pochod HG v rovnošate poľnej šedi, ktorá sa nápadne ponášala na frontový odev SS „*vyvolal v kruhoch nemeckej národnostnej skupiny nevôľu, najmä keď vybraná jednotka FS bola odetá len vo vetchých, nie tak dobre vyzeraujúcich uniformách*“.¹⁷²

Vzdorovitosť vedeniu Deutsche Partei v tomto prípade nepomohla. ET sa pod Rieglerovým velením stávala čoraz pevnejšie organickou súčasťou Himmlerovho impéria. Z tohto uhla pohľadu plnila funkciu „prevodovej páky“ pri náboře ďalších dobrovoľníkov do Waf-fen-SS. Preto ani veľmi neprekvapuje, že keď v súvislosti so vstupom krajiny do vojny proti Sovietskemu zväzu dostali príslušníci ET povolávací rozkaz do slovenskej armády, chceli radšej narukovať v Nemecku. V tomto úmysle im však zabraňovali slovenské pohraničné orgány.¹⁷³ H. Riegler robil všetko pre to, aby to ET-manom umožnil.¹⁷⁴ F. Karmasin sa zas usiloval presvedčiť ich o opaku.¹⁷⁵ Podarilo sa mu to len čiastočne.

Nie príliš veľká náklonnosť veliteľa FS W. Donatha k plánu H. Rieglera si vyslúžila opätovnú kritiku v radoch Bezpečnostnej služby. Výčitky smerovali najmä tým smerom, že krajinské veliteľstvo si úzkostlivo stráži svoje veliteľské kompetencie a že ET vníma nie ako integrálnu zložku FS, ale ako príťaž, konkurenciu. A ak sa už aj W. Donatha podarilo presvedčiť o opodstatnenosti existencie vybranej jednotky, „*opätovne sa u neho prejavuje tichá nedôvera, že by ET mohla oslabiť jeho vlastnú pozíciu*“¹⁷⁶ uviedol jeden z dôverníkov SD. Donathovo zdôrazňovanie, že ET je len jednou zo zložiek Dobrovoľných ochranných oddielov a nie pokračovaním SS na Slovensku,¹⁷⁷ stupňovalo v očiach SD averziu voči jeho osobe. V súhrnom hodnotení Himmlerovej spravodajskej agentúry,¹⁷⁸ plnom predpojatosti a ideologických predsudkov, prepadol na celej čiare.

Samozrejme, že H. Riegler na Donathove výhrady o neochote ET spolupracovať, reagoval. Do vleklého sporu pritom znovu vstúpil aj jeho nadriadený E. Kaltenbrunner, očakávajúci od toho vyriešenie otázky podriadenosti jednotky. V tomto bode však napokon

169 SNA, f. 116-10-2/358-361. F. Karmasin slovenskému referátu VoMi 11. 3. 1941.

170 SNA, f. 116-40-3/136. W. Donath H. Rieglerovi 18. 2. 1941.

171 SNA, f. 116-10-2/358-361. F. Karmasin slovenskému referátu VoMi 11. 3. 1941.

172 SNA, f. Alexandrijský archív, mikrofilm II. C 983, 9 403 940 – 942. H. Lämmel RSHA 24. 3. 1941.

173 PA AA, f. GP, Paket 171, Pol 3 Nr. 7b, Band 1. Hlásenie vojenského atašé H. Beckera vyslancovi z 26. 6. 1941.

174 SNA, f. 116-5-2/224. Záznam z rozhovoru medzi H. Rieglerom, Köhlerom a Schulerom zo 17. 7. 1941.

175 SNA, f. 116-10-2/89-99. Karmasinova správa slovenskému referátu VoMi zo 14. 7. 1941.

176 IfZ, Gm 07.108, Band 2. Záznam SD z decembra 1941.

177 BArch, f. R 70 Slowakei/246, Bl. 268. Drkoschov záznam z 25. 2. 1942.

178 BArch Berlín, f. R 70 Slowakei/254, Bl. 198 – 225. Správa viedenskej SD RSHA z konca júna 1942.

ustúpil,¹⁷⁹ keďže prostredníctvom veliteľa H. Rieglera si nepriamo udržiaval vplyv na dianie v ET. K definitívnemu urovneniu konfliktu došlo až na jar 1942, kedy W. Donath narukoval do Waffen-SS. Funkciu krajinského veliteľa FS dočasne zaujal jeho rival H. Riegler.

H. Riegler sa velenia ujal energicky. Jeho hlavným zámerom bolo pripraviť takú reorganizáciu úderiek Deutsche Partei, ktorá by ich ešte viac pripútala k SS. Tentoraz nešlo už iba o ET, ale o celú stranícku formáciu. Čoraz intenzívnejšie sa o reorganizácii začalo hovoriť na jeseň 1942, keď sa začala veľká náborová akcia do Waffen-SS. Z tohto dôvodu sa o ňu zaujímalo aj nemecké vyslanectvo a navrhovalo opätovné „*nastolenie jednoty nemeckého mužstva a jeho jednoznačné a priame podriadenie*“¹⁸⁰ vodcovi nemeckej menšiny. H. Riegler ale pri koncipovaní návrhu neakceptoval toto stanovisko. Návrh totiž neriešil ani otázku zachovania celistvosti formácie, ani jej subordinačný vzťah.

V koncepcii reorganizácie bral H. Riegler do úvahy jedine záujmy SS. Podľa neho sa jedinou polovojenskou organizáciou mala stať vybraná jednotka ET, pozostávajúca výlučne z mužov zodpovedajúcim rasovým kritériám SS. Zvyšok, t. j. osoby staršie ako 36 rokov, resp. tie, ktoré nespĺňali požiadavky SS, mal tvoriť rezervu. Formácia mala síce navonok podliehať F. Karmasinovi, ale o zásadných otázkach mal rozhodovať ríšsky vodca SS, resp. jemu podriadené úrady.¹⁸¹ Hlavným motívom celej reformy bolo totálne prispôbenie sa úderiek potrebám vojenskej zložky SS. *Volksdeutsche Mittelstelle* s predloženou koncepciou súhlasila, ba zašla v tomto smere ešte ďalej, keď navrhovala priame podriadenie úderiek pod svoju právomoc. No jej požiadavka nenašla porozumenie u H. Himmlera. Zamietol ju totiž ako bezúčelné opatrenie.¹⁸²

F. Karmasin bol, tak ako väčšinou, pokiaľ išlo o záležitosti ET, zatlačený do defenzívy. Na návrh mohol iba reagovať. Pomocnú ruku mu však v tomto prípade podalo nemecké vyslanectvo. Nielenže malo výhrady voči zámeru VoMi, ale plánovanú reorganizáciu označilo za hrubé zasahovanie do kompetencií ríšskeho ministerstva zahraničných vecí. Vyslancov postoj prinútil SS, teda aspoň na čas, preložiť svoje zámery na neskôr. Na druhej strane posmeľil aj F. Karmasina. Kriticky sa postavil voči zámeru VoMi argumentujúc, že jeho realizácia „*by v rámci našej národnostnej skupiny vytvorila hlbokú priepasť*“¹⁸³ čo napokon nebolo ani v záujme samotného nadriadeného orgánu. Vzniknutá situácia okrem toho H. Rieglerovi nedovoľovala ďalšie utajovanie plánu reorganizácie pred „*volksgruppenführerom*“. Aj keď F. Karmasin návrh úplne neodmietol, kategoricky sa dovoľával zachovania jednoty formácie a jej dovtedajšej náplne práce.¹⁸⁴

Za daného stavu zasiahol H. Himmler. Zrušil ET ako samostatný útvar. V rámci FS mala slúžiť už len ako rezervoár pre doplňovanie Waffen-SS.¹⁸⁵ Tým len potvrdil zachovanie status quo. K tomuto rozhodnutiu ho pravdepodobne donútilo stanovisko Zahraničného úradu. Pre viac-menej bezvýznamnú jednotku o sile 1 326 mužov nemienil vyvolať ďalšiu roztržku s Joachimom von Ribbentropom, ktorý si žiarlivo strážil už aj tak dosť zmenšujúci sa akčný rádius svojho ministerstva. Existencia ET stratila svoje opodstatnenie, keďže viac ako polovica jej príslušníkov stála na fronte v uniformách Waffen-SS. Z tohto dôvodu bol zo

179 BArch Berlín, f. NS 34/86. Kaltebrunnerov list W. Schmittovi z 13. 6. 1941.

180 PA AA, R 101 012. Správa nemeckého vyslanectva AA z 29. 4. 1943.

181 SNA, f. 116-5-2/214-222. Rieglerov návrh reorganizácie FS z 2. 3. 1943.

182 IfZ, MA 306, 2 593 667 – 668. G. Berger H. Himmlerovi 30. 4. 1943; MA 306, 2 593 666. Himmlerov osobný štáb G. Bergerovi 19. 5. 1943.

183 PA AA, R 101 012. Karmasinov list W. Lorenzovi z 27. 4. 1943.

184 SNA, f. 116-5-2/209. Karmasinovo stanovisko k Rieglerovmu návrhu z 25. 5. 1943.

185 KOVÁČ, D. *Nemecko a nemecká menšina...*, ref. 5, s. 188.

Slovenska odvolaný aj H. Riegler. Tým sa epizóda zvaná *Einsatztruppe* prakticky uzavrela. F. Karmasin síce dosiahol úspech, ale za daných okolností išlo skôr o Pyrrhovo víťazstvo.

* * *

Činnosť Dobrovoľných ochranných oddielov Deutsche Partei je dodnes právom vnímaná negatívne. K tomu prispela najmä aktívna účasť ich príslušníkov na perzekúciách, organizovaných nielen štátnou mocou. FS však vo vedomí spoločnosti nebolo explicitne považované len za súčasť mocensko-represívneho aparátu vtedajšieho režimu, ale aj za exponenta cudzej mocnosti – o akúsi „predĺženú ruku“ Nemeckej ríše. Táto percepcia našla odraz aj v úvahách domáceho odbojového hnutia. Z tohto dôvodu jeho predstavitelia, komunisti i občianski demokrati, navrhovali plošné potrestanie členov FS, a to formou zaistenia v „koncentračných táborech, kde bude prevedený z nich výber pre nútenú pracovnú službu, internovanie v zaisťovacích táborech alebo pre okamžité vykázanie z územia Slovenska“.¹⁸⁶ Tieto návrhy sa premietli konkrétne do nariadení Slovenskej národnej rady, resp. povereníctiev počas Povstania a v období nasledujúcom po skončení vojny.¹⁸⁷ Prevažná časť veliteľských kádrov a exponovaných príslušníkov FS sa však vyhla spravodlivému trestu útekom do zahraničia. Pred retribučné súdy sa tak dostali hlavne „malé ryby“, radoví FS-mani, ktorí boli určení väčšinou na transfer do Nemecka.

Predložená štúdia nedáva odpovede na všetky otázky spojené s aktivitami FS. Vzhľadom na stav (ne)spracovania danej problematiky som sa pokúsil načrtnúť hlavné vývojové trendy tejto polovojenskej organizácie, ktoré som považoval za rozhodujúce a ktoré sa aj pri archívnom výskume javili ako kľúčové. Pravda, pri každom analyzovanom problémovom okruhu zostáva priestor na ďalšie prehľbovanie poznatkov. Predovšetkým ide o vymedzenie postavenia a úloh FS ako jednej zo zložiek represívneho aparátu režimu Slovenskej republiky 1939 – 1945, ďalej o vzťahy medzi FS a HG a tiež vo všeobecnosti o nábor a vojenskú službu slovenských Nemcov v radoch Waffen-SS. Rovnako ide aj o podiel FS na „riešení židovskej otázky“ na Slovensku, pričom výskum tohto problémového okruhu sa len pomaly rozbieha. Z tohto pohľadu je potrebné štúdiu vnímať ako uvedenie do tejto pomerne rozsiahlej, komplikovanej a doposiaľ málo spracovanej problematiky.

M. SCHVARC: „KAMPFTRUPPE UND ERZIEHUNGSINSTRUMENT DER BEWEGUNG“ – FREIWILLIGE SCHUTZSTAFFEL DER DEUTSCHEN PARTEI

Die Freiwilligen Schutzstaffel (FS) der Deutschen Partei stellen ein Thema dar, das in der slowakischen Geschichtsschreibung bis jetzt nicht so bearbeitet wurde, als es erforderlich wäre. Es handelt sich in diesem Fall deshalb um eine Einführung in die Problematik. Der Aufsatz ist in zwei Kapitel geteilt. Der erste Teil behandelt, wie die FS ins Leben gerufen wurden, wie sie sich zwischen 1938 und 1945 entwickelt hatten und wie ihre Aufgaben gestellt und umgestellt wurden. Der zweite Abschnitt analysiert Durchdringung und Verstärkung des Einfluss der SS auf die weitere Richtung der

186 NA ČR, f. Ministerstvo vnitra – Londýn (ďalej MV-L), š. 119, 2-11-18-príloha. „Vedúce smernice o ihneď sa previesť majúciach opatreniach po skončení vojny“, jún 1943.

187 Pozri napr. ŠA Banská Bystrica, pobočka Banská Bystrica, f. Okresný úrad v Brezne 1923 – 1945 (ďalej OÚ Brezno), š. 159, D1-634/1944 prez.; f. OÚ Banská Bystrica, š. 143, D1-1771/1944 prez. RÁKOŠ, Elo (ed.). *Slovenské národné orgány v dokumentoch I*. Bratislava : Archívna správa MV SSR, 1977, dokument 47, s. 128- 129. Zbierka nariadení Slovenskej národnej rady č. 33/1945.

VOJENSKÁ HISTÓRIA

FS, vor allem auf die ausgewählte Einheit der Formation – Einsatztruppe (ET). Trotz der Reibungsflächen und heftigen Auseinandersetzungen ist es dem SS-Hauptamt gelungen, seine Pläne durchzusetzen und auch durchzuführen, und die FS sind 1943 praktisch als ein Reservoir der militärischen Gliederung Himmlers „Totenkopfordens“ – Waffen-SS – geworden. Als der Slowakische Nationalaufstand ausbrach, wurde von den übrig gebliebenen FS-Mitglieder ein deutscher Heimatschutz gebildet. Der vorgelegte Aufsatz antwortet allerdings nicht auf alle mit der Tätigkeit der FS verbundenen Fragen. Da die diesbezügliche Problematik nur fallweise behandelt wurde, handelt sich um einen Versuch, die Hauptentwicklungslinien dieser halb-militärischen Gliederung festzulegen, die sowohl bei der Forschung als schwerpunktmäßig schienen, als auch von dem Verfasser als ausschlaggebend befunden wurden.